

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА УГОРСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

КОЧОВ ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА

**Розвиток лексики у школі. Звичаї та вислови, пов'язані з етапами
людського життя в с. Есень і Соловка**

014.02 Середня освіта. Мова і література (угорська) Дипломна робота на
здобуття освітнього ступеня бакалавра

Науковий керівник:

доц. Зикань Христина Імрівна

кандидат філологічних наук, доцент

Ужгород – 2025

Реєстрація _____
(номер)

« ____ » _____ 2025 р. _____
(підпис пров.фахівця) (прізвище, ініціали)

Дипломна робота допущена до захисту

Завідувач кафедри

_____ доц. Зикань Х.І.
(підпис) (прізвище, ініціали)

К.філол.н., доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

« ____ » _____ 2025 р.

Рецензент _____
(підпис)

_____ доц. Берта Е.Т.
(прізвище, ініціали)

_____ К.філол.н., доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

UKRAJNA OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYÜGYI MINISZTERIUMA
ÁLLAMI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY
„UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM” UKRÁN–MAGYAR OKTATÁSI
–TUDOMÁNYOS INTÉZET
MAGYAR FILOLÓGIAI TANSZÉK

KACSO VIKTORIA

**Szókincsfejlesztés az iskolában. Az emberélet fordulóival kapcsolatos
szokások és kifejezések Eszenyben és Szalókán**

Magyar nyelv és irodalom

Diplomamunka a baccalaureusi fokozat megszerzésére

6.014.02 Középfokú oktatás szakirányban,

Magyar nyelv és irodalom

Tudományos témavezető:

Zékány Krisztina

a filológiai tudományok kandidátusa, docens

VÁZLAT

BEVEZETÉS	5
1. A KÉRDÉSSSEL KAPCSOLATOS SZAKIRODALOMRÓL	10
2. A SZÜLETÉS SZOKÁSKÖRE ESZENYBEN ÉS SZALÓKÁN	15
2.1. Terhesség, szülés	15
2.2. Gyermevágy	18
2.3. Népi gyógymódok, gyermekbetegségek	20
2.4. Keresztelő.....	22
3. HÁZASSÁG SZOKÁSKÖRE ESZENYBEN ÉS SZALÓKÁN.....	24
3.1. A párválasztás	24
3.1.1. Kendermegmunkálás	25
3.1.2. Fonás	26
3.1.3. Szövés	28
3.1.4. Tollfosztás	29
3.1.5. Bálok	30
3.2. Lánykérés, eljegyzés	33
3.3. Lakodalmi előkészületek, lakodalom	35
4. A TEMETÉS SZOKÁSKÖRE ESZENYBEN ÉS SZALÓKÁN.....	46
4.1. Haláljósító jelek	46
4.2. Virrasztás	47
4.3. Temetés	50
4.4. Halotti tor	52
4.5. A gyász	53
5. A SZOKÁSOKHOZ FŰZŐDŐ SZAVAK NYELVI SAJÁTOSSÁGAI	55
6. SZÓKINCSEFEJLESZTÉS AZ ISKOLÁBAN	75
BEFEJEZÉS. KÖVETKEZTETÉSEK LEVONÁSA	82
A FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM JEGYZÉKE	87
PE3IOME.....	94
SUMMARY	95
MELLÉKLETEK.....	96

BEVEZETÉS

Diplomamunkám témája: Szókincsfejlesztés az iskolában. Az emberélet fordulóival kapcsolatos szokások és kifejezések Eszenyben és Szalókán.

A munka célja. Céлом, hogy összegyűjtssem és bemutassam Eszenyben és Szalókán a még meglévő szokásokat, melyek az emberi élet fordulóihoz köthetők, illetve azokkal a szokásokkal is foglalkozom, amelyek már egyre inkább feledésbe merülnek. Elemzem a gyűjtött kifejezéseket is és azt, hogy hogyan jelenhet meg a téma a kárpátaljai magyar nyelvű oktatásban.

A téma aktualitása. Motivációm a téma választásakor elsősorban az adta, hogy tudomásom szerint még nem készült ilyen részletes feldolgozás a két szomszédos település hagyományairól. Emellett személyes kötődés is vezérelt, hiszen édesanyám és édesapám oldaláról is élnek közeli rokonaim mindkét községben. Bár Eszenyben születtem és nevelkedtem, gyermekkoromban Szalókán is sok időt töltöttem. A két község kis lélekszáma miatt indokoltnak tartottam szokásaik együttes vizsgálatát, mely lehetővé teszi az esetleges eltérések feltárását, ezáltal átfogóbb képet nyújtva a térség hagyományairól.

Az anyaggyűjtés módszere, a kutatópont története. A kutatást Eszenyben és Szalókán végeztem empirikus módszerrel. Gyűjtésemet adatközlők segítették. A beszélgetések során közvetlen kapcsolatba kerültem az adatközlőkkel, így gazdag anyag gyűlt össze. Olyan kérdésekre is választ kaptam, amelyek előzőleg fel sem merültek bennem a témával kapcsolatban.

Kutatásom helye Eszeny és Szalóka. A falvak jelenleg a Csapi kistérséghez tartoznak, a Tisza jobb partján helyezkednek el. Eszeny szomszédos Szalókával és Tiszaásvánnyal, illetve a magyarországi oldalon fekvő Tiszaszentmártonnal [52, 277. o.]. A falvak lakosságának 90%-a magyar nemzetiségű és református vallású.

Az Eszenyt igazoló oklevelek a történelem során többféle néven említik a községet: 1270-ben Apa Ezenként, mely a 1138-ból származó Esze személynévből származik. 1329-ben Ese név alakjában is felbukkan a személynév lehetséges

származéka. Más említések között találjuk még az Eisen, Eszén, terra Ezen, Escen, Emem, Ezenet és Eszény neveket is. 1948-tól kezdve a Javorovo (juharos, iharos jelentésű) nevet használták, míg a jelenlegi hivatalos megnevezés 1990 óta érvényes. Az első említése a tatárjárás után, 1248-ban IV. Béla rendeletében történik, amikor ez a terület a Becse-Gergely nemzetség Ant nevű tagjától származó ághoz tartozott. Ant egyik fia I. János, a másik I. Apa. Birtokosként mindketten szóba jöhetnek. Az eszenyi pálos kolostort is e nemzetség Apa nevű tagja alapította 1270-ben [14, 192–193. o.].

1282-ben az eszenyi birtok I. Baksa és II. Tamás kezébe került. Simon fiai és unokái hosszú ideig békében éltek egymással. II. Simon volt az, aki birtokolta Csapot, és innen származik a Chapy család ősének neve [37, 17–18. o.]. 1356-ban említik először a Fülöp és Jakab apostoloknak szentelt pálos kolostort. Egy másik rom, amely állítólag a Micz-bánok várkastélyának maradványa, szintén itt található, és Eszeny mondája kötődik hozzá. A község a XV. század második felében Zemplén vármegyéhez tartozott [13, 24–25. o.].

A Micz-bán monda a magyar népi emlékezet egyik különleges példája, amelynek több változata is ismert. A legismertebb verzió szerint Micz-bán, egy történelmi vagy legendabeli alak, háborúba indult, míg felesége otthon maradt. A történet középpontjában a család sorsa áll: egy szegény asszony átkot szőtt Micz-bán várandós feleségére, melynek következményeként hét fiút szült. A gyermekek közül hatot a Tiszára helyeztek egy gyékénykosárban, ahol egy halász talált rájuk, és saját gyermekével együtt nevelte fel őket. A monda végén Micz-bán hazatér a háborúból, a gyermekek eléneklik történetüket, és a család igazságot szolgáltat. A monda a környező falvak, így Szalóka eredetének magyarázatára is szolgál, erőteljesen kifejezve a népi hitvilág, erkölcs és a közösségi emlékezet összefonódását [52, 65–67. o.].

Szalókat a középkorban időnként Bereg megyéhez is sorolták. Az 1300-as években Szabolcs megyéhez, majd a XX. század harmincas éveiben újra Bereg

megyéhez tartozott. A dokumentumok 1463-ban Zaloka néven említik. A szóbeszéd szerint a település nevét onnan kapta, hogy a Tiszán hajózó "szálasoknak" szolgált pihenőhelyül és kikötőhelyül. A XII. században a Betke család tulajdonában volt, majd a XIII. században Bánk bán fia, Simon, később pedig a Rusdi nemzetségből származó Mihály örökölte, és így a Lónyay család birtokába került.

A XIV. század közepén az eszenyi pálos monostorhoz tartozott. 1343 és 1347 között a leleszi konvent prépostja, Balázs, perelt Eszenyi László fiaival egy földterületért, melyet végül párbaj döntött el az Eszenyiek javára. Szalóka a reformáció után Eszeny fióktelepüléssé vált, ahonnan a prédikátor rendszeresen szolgált [58, 157. o.]. A reformáció térnyerése jelentős változásokat hozott az eszenyi pálos kolostor életében is. Körülbelül 1639-ben Csapi Ferenc kiűzte a szerzeteseket. Az idők során a kolostor helyén alakult ki Eszeny temetője. Az épületek anyagát szétszedték, és felhasználták a falu templomának és egyházi iskolájának építéséhez. Eszeny 1854 és 1861 között a Bereg vármegyéhez tartozott [37, 192–193. o.].

Szalóka 1718-ban már rendelkezett templommal, bár kezdetben a gyülekezet kis létszáma miatt csak iskolamestert tartottak helyben. 1742-ben vált önálló anyaegyházzá, első prédikátora Diószegi István volt [58, 157. o.]. A községben református templom van, amely 1779-ben épült, tornyát 1812-ben építették hozzá. [52, 24–25. o.]. 1851-es leírás szerint Eszény, Szabolcs vármegyében található magyar falu. Bereg vármegye szomszédságában helyezkedik el, ahol 22 római katolikus, 12 görögkatolikus, 670 református, 24 zsidó lakta. Református anyatemplommal rendelkezik, termékeny határral és erdővel [25].

Az első világháborúban 25 eszenyi férfi vesztette életét, a trianoni békediktátum után a falu Csehszlovákia része lett. 1938-ban Eszeny örömmel ünnepelte az anyaországhoz való visszatérését. A második világháború során a zsidó közösség tragédiája, bombázások és a szovjet hadsereg elhurcolásai sújtották a falut: 7 lakos vesztette életét, és 313 férfit vittek a Gulag-lágerekbe [52, 19–22. o.].

Eszenynek magyar tannyelvű általános iskolája van, Szalókán elemi iskola

működik. Ezen kívül mindkét község rendelkezik magyar tannyelvű óvodával is, illetve több üzlettel, kávézóval. A lakosság túlnyomó része mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozik, sajnos nagyon sokan külföldön találtak munkalehetőséget.

Adatközlők. A kutatás során 20 adatközlő segítette a munkámat. Az adatközlők három nemzedékhez tartoznak: az idősebb nemzedék (1937–1961), a középső nemzedék (1968–1988), valamint a fiatalabb nemzedék (1998–2005). Ennek megfelelően a kutatás az 1940-es évektől napjainkig terjedő időszakot öleli fel. Mindegyik adatközlő hozzájárult ahhoz, hogy dolgozatomban feltüntessem személyes adataikat.

№	Név	Születési év	Község	Végzettség	Foglalkozás
1.	Miska Gizella	1937	Eszeny	általános (7 osztály)	háziasszony
2.	Antal Gizella	1940	Szalóka	általános (7 osztály)	nyugdíjas kolhozista
3.	Kacsó Miklós	1948	Szalóka	esti iskola (11 osztály)	nyugdíjas vasutas
4.	Kertész Erzsébet	1948	Szalóka	esti iskola (11 osztály)	nyugdíjas kolhozista
5.	Nagy Erzsébet	1952	Eszeny	középiskola	nyugdíjas pénztáros
6.	Kacsó Eszter	1952	Szalóka	esti iskola (11 osztály)	nyugdíjas vendéglátó
7.	Ráti Ella	1957	Eszeny	középiskola	nyugdíjas varrónő
8.	Ráti Éva	1961	Szalóka	középiskola	nyugdíjas varrónő
9.	Kádas Ilona	1968	Eszeny	szakiskola	elárusító
10.	Kertész Mária	1969	Eszeny	középiskola	háziasszony
11.	Kacsó Erika	1980	Eszeny	középiskola	varrónő
12.	Ráti Ferenc	1981	Szalóka	gépkezelői	toronydaru-kezelő
13.	Csontos Karolina	1984	Szalóka	középiskola	szakácsnő
14.	Veres Beáta	1988	Szalóka	szakiskola	ápolónő
15.	Soós Tamás	1998	Szalóka	szakiskola	raktári munkás
16.	Filip Alexandra	2001	Eszeny	egyetem	diák
17.	Szabó Krisztina	2002	Eszeny	zeneakadémia	diák
18.	Kádas Kornélia	2003	Eszeny	szakiskola	diák
19.	Katona Bianka	2003	Szalóka	egyetem	diák
20.	Bacskai Dorina	2005	Szalóka	középiskola	diák

Diplomamunkám szövegét az irodalmi nyelv szabályai szerint rögzítettem, ugyanakkor a szóhasználat hitelessége és a helyi nyelvi sajátosságok megőrzése

érdekében – bár nem szabályszerűen – a szócikkekben feltüntettem az adatközlők beszédében előforduló, illetve a vizsgált településekre jellemző nyelvjárási változatokat is. Ezeket a nyelvi sajátosságokat nem nyelvjárási szempontok szerint csoportosítottam, hanem azért jegyeztem fel, hogy hűen átadjam az adatközlők egyedi nyelvezetét. A beszélt nyelvi formára nálunk is jellemző esetenként a záródó diftongus (*vóut*), a toldalékhasználat esetében nem igen van eltérés a standard változattól, de a szóvégek elharapása viszonylag gyakori (*reggeltű* – itt a toldalék mélyebb változata mutatkozik). A beszéd természetes velejárója a hasonulás, összeolvadás és a gemináció bizonyos pozícióban, ezeket is igyekszem jelölni (éccaka, szakkaggy).

Az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokásokat Dömötör Tekla munkái [19; 20], valamint Gelencsér József – Lukács László [26, 172 o.], Ujváry Zoltán [57, 1035 o.] kutatásai alapján dolgoztam fel.

A dolgozat felépítése:

1. A kérdéssel kapcsolatos szakirodalomról
2. A születés szokásköre Eszenyben és Szalókán
3. A házasság szokásköre Eszenyben és Szalókán
4. A temetés szokásköre Eszenyben és Szalókán
5. A szokásokhoz fűződő szavak nyelvi sajátosságai
6. Szókincsfejlesztés az iskolában

A fejezetek végén összehasonlítom a két kutatópont anyagát az esetleges eltérések feltárása érdekében, továbbá kitérek a különböző korosztályok által megőrzött és gyakorolt szokások közötti különbségekre is, amennyiben ezt indokoltnak tartom.

Az anyag feldolgozásának módszere. A szokásokat az emberélet fordulóival kapcsolatban írom le, hivatkozom a szakirodalomra is, majd szócikkek formájában közlöm a megnevezéseket, kifejezéseket. Az anyag feldolgozása során leíró és statisztikai módszert alkalmazok.

1. A KÉRDÉSEL KAPCSOLATOS SZAKIRODALOMRÓL

Az anyaggyűjtés előtt megismerkedtem a kérdéssel kapcsolatos szakirodalommal. Ezek a cikkek, tanulmányok, monográfiák segítettek az emberélet fordulóival kapcsolatos szokások, hiedelmek feldolgozása során is.

A dolgozat megírása során nagy segítségemre voltak **Dömötör Tekla** munkái [19; 20]. A *Magyar népszokások* [19] című művében leírja, hogy az év jelentősebb fordulóihoz, így az emberi élet főbb állomásaihoz is különféle szertartásos szokások fűződnek. A monográfia tárgyalja a születés, keresztelő, s befogadó rítusok szokáskörét, a lakodalmat és a temetést.

A dolgozat megírása során a lakodalmi szokáskör tanulmányozásában volt legnagyobb segítségemre a munka, mely hangsúlyozza, hogy a gond nélküli élet a férjhezmenetellel ért véget. Megemlíti, hogy leánykérés egy hagyományos esemény, amely során a vőlegény és családja felkeresi a leány családját, hogy hivatalosan is elkérjék a leány kezét. Ekkor a szokás az, hogy a vőlegény családja vételárat visz a leány gazdagságával arányban. Az összegyűjtött javak mind az előre megállapított hozomány részét képezik, beleértve az állatokat, a pénzt és az egyéb értékeket is. Ezután a család minden olyan dologgal ellátja a leányt, amire szükség van az előre megbeszélte hozomány teljesítéséhez, majd boldogan és ünnepélyesen hazakísérik a vőlegény családjához.

A *Népszokás, néphit, népi vallásosság* [20] című monográfia a *Házasságkötés szokásai* című fejezetében részletesen ismerteti a népi hagyományokban gyökerező házasságkötési szertartásokat. A következő alfejezetekre bontja a házasság szokáskörét: a házasságkötést befolyásoló erők, a házasságkötés előkészítése, párválasztás, a házasságkötés szokáskörének vázlata és időrendje, változások a szokáskörben, tisztviselők és résztvevők, tárgyak a házasságkötés szokáskörében, a házasságkötés szokáskörének cselekményei. Kiemeli, hogy a házasság megkötése korábban a katonai szolgálat letöltése után volt lehetséges a férfiak számára. Az özvegyek és elváltak gyakran törekedtek új házasságra, hogy biztonságot találjanak.

Foglalkozik a népi gyógyítással is.

Ujvári Zoltán *Gömöri magyar néphagyományok* [57, 1035 o.] című munkájában kitér az emberélet fordulóival kapcsolatos szokásokra Lévárton és Deresken. A következő felosztást alkalmazza:

1. A szerelmi élettől a keresztelőig
2. Házasság, lakodalom
3. Lakodalmi dalok
4. Vőfély versek
5. Tréfás szövegek, kurjantások, pajzán versek, lakodalmi játékok
6. Halál és temetés
7. Temetési búcsúztatók

Réső Engel Sándor *Magyarországi népszokások* [49, 198 o.] című monográfiája részletesen bemutatja a magyar népi szokások gazdag palettáját, különösen az emberélet fordulóival kapcsolatos hagyományokat. A könyv kiemeli, hogy a lakodalmi szokások régióként eltérőek, például a bonyhádiak és a soproniak ünneplése jelentős különbségeket mutat. A keresztelési és temetési szertartások szintén változatosak, tükrözve a különböző kultúrák hatását és a helyi szokások gazdagságát. A könyv bemutatja a házassági szokások fejlődését az idő múlásával, például az alföldi és a székely szokások összehasonlításával. Emellett részletesen tárgyalja az arató ünnepeket és a különböző egyéb szokásokat, mint a májusfa állítást és a húsvéti ünnepeket is. Réső Engel Sándor a következő nagyobb életszakaszokat követi:

1. Lakodalmi (házassági) szokások
2. Keresztelési szertartások
3. Temetéskori, gyászhoz kapcsolódó szokások.

Gelencsér József – Lukács László *Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében* [57, 1035 o.] című művének *Az emberi élet fordulóihoz fűződő szokások, hiedelmek a Móri-völgyben és a Zámolyi-medencében* [57, 375–494. o.] című

fejezetében a Móri-völgy és a Zámolyi-medence területén élő emberek életfordulókhöz kapcsolódó szokásait és hiedelmeit ismerhetjük meg. Ez a fejezet kitér a születéshez, házassághoz, halálhoz kapcsolódó szokásokra, s az ezekhez kapcsolódó hiedelmekre.

Az emberi élet három jelentős fordulópontja a születés, a házasságkötés és a halálozás. Mindegyikhez számos paraszti szokás és hiedelem kapcsolódott. Az első kettő általában ünnepet és vidámságot hozott, míg az utolsó gyászt és bánatot. Ezek mind jelentős változásokat hoztak az egyén és a család életében, és hatással voltak a nagyobb közösségekre is. Rendszerint együtt ünnepeltek vagy gyászoltak a rokonság és a falu lakói. A kialakult szokások és hiedelmek normát adtak a viselkedésre és magatartásra, megkönnyítve - vagy éppen nehezítve - a résztvevők helyzetét, és segítve a változások elfogadását az életfordulók során.

Balassa Iván – Ortutay Gyula *Magyar néprajz* [8] című monográfiája nagy segítséget nyújtott a társas tevékenységek kutatásakor, többnyire a kendermegmunkálás, szövés kapcsán.

Pallas nagy lexikona [48] nagy segítséget nyújtott a fonásról kapcsolatos ismeretek bővítéséhez. A fonás lényege a szálak összesodrása, mely lehet szorosabb vagy tágabb értelemben is értelmezhető. A szorosabb értelemben vett fonás legősibb eszköze a gyalogorsó, mely időszakos munkafolyamatot igényel. A fonókerék, például a rokka, már szaporább munkavégzést tesz lehetővé, ahol a munka folyamata folytonos. A rokka alkalmazása különösen alkalmas volt kemény és merev fonalak fonására. Azonban a pamutfonás térnyerésével a fonóeszközök fejlesztése vált szükségessé, amelyhez Hargreaves és Arkwright is hozzájárultak, gépeiket a Jenny és a Water-gép nevekkkel illették. Ezek a gépek lehetővé tették a nagyobb mennyiségű és jobb minőségű fonál előállítását. Az önműködő fonógépek fejlődése során számos javítás és változás történt, például Crompton és Roberts munkássága révén.

Az Arkwright-féle Water-gép elsőként hajtotta motorral a folytonos fonást. A folyamatos fejlődés eredményeként létrejöttek az önműködő gépek, például a

Selfactor, amelyek egyedülálló módon, motor segítségével, szinte teljesen automatizálták a fonást. Az egyes típusú fonógépeknek különböző felhasználási területeik vannak, azonban mind hozzájárultak a fonálgyártás hatékonyságának és minőségének növeléséhez.

Az Ortutay-féle *Magyar Néprajzi Lexikon* [46] is hasznos információkat nyújtott a munka megírásához, különösen az eljegyzéssel, jegyváltással és kézfogóval kapcsolatban. Hangsúlyozza, hogy az eljegyzés lényeges része az anyagiakban való megegyezés volt, mely általában a leánykérés alkalmával történik. Ez az egyezés fontos lépés a házasság felé vezető úton, mivel biztosítja, hogy mindkét fél tisztában legyen az anyagi kötelezettségekkel és lehetőségekkel már a házasságkötés előtt.

Bacsikai Béla *Lakodalmas népszokások* [7, 70 o.] Kárpátalján című monográfiája a házasságkötéssel és lakodalmi népszokásokhoz fűződő hagyományokkal kapcsolatos ismeretek bővítésére szolgált. A szerző maga is szalócai lakos, nagyvőfély, aki fontosnak tartotta megőrizni és bemutatni ezeket a hagyományokat, különös tekintettel a kárpátaljai paraszti kultúrára, valamint a vőfélyi szerep ápolására. Munkája számos vőfélyverset tartalmaz, ami számomra is nagy segítséget jelentett.

Lapu Istvánné *Viseletek és szokások Zsámbokon* [39, 227 o.] című monográfiája szintén részletesen bemutatja a házasság szokáskörét, kezdve az ismerkedési szokásokkal, udvarlással egészen a lakodalomig, a házasság megkötéséig. Régen a fiataloknak sok lehetőségük volt az ismerkedésre, de ez nem volt könnyű, mert állandóan a szülők és a falu szeme előtt voltak. Az ismerkedés gyakran az iskolában kezdődött, majd folytatódott, amikor a kisebb gyerekek libát őrizni mentek, míg az idősebbek a szőlőbe jártak.

P. Lator Ilona „*Kimegy a lelke, marad a test*” [47, 352 o.] című munkája részletesen tárgyalja a Kárpátalján fennmaradt halottas szokásokat és azok kulturális jelentőségét. A szerző bevezeti az olvasót Visk község történetébe, majd a halál

előjeleit, a közlegő halál álombéli és valóságban tapasztalható jeleit mutatja be. A haldoklás folyamata, az utolsó útravaló, valamint a halál bekövetkezése után zajló szertartások és virrasztási szokások különösen részletes elemzést kapnak. A szerző a református, római katolikus és görögkatolikus temetkezési szokásokat is összehasonlítja, különös figyelmet fordítva az egyházi és népi hagyományok összefonódására. A monográfia összegzése bemutatja azok fennmaradását a Kárpátaljai közösségekben.

Az emberi élet szokásainak feldolgozása során számos cikket is felhasználtam. **B. Kótyuk Erzsébet** *Csecsemő- és kisgyermekkorai betegségek népi gyógymódjai az Ung megyei Ráton* munkája a gyermekek egészségével kapcsolatos hagyományos gyógymódokat tárgyalja [6, 28–37. o.]. A születés utáni időszakhoz kötődő szokások és hiedelmek különös figyelmet kapnak **Bodnár Zsuzsanna** [12, 237–257. o.] és **Danter Izabella** [18, 5–36. o.] munkáiban. A párválasztással, udvarlással, lakodalommal kapcsolatos szokásokat **D. Varga László** [17, 57–63. o.], **Szalay Emőke** [53, 363–383. o.], **Sebők Mária** [50, 35–40. o.] munkáival egészítettem ki. A temetkezési szokások témakörben pedig nagy segítséget jelentettek **Berta Eleonóra** [9, 125–128. o.; 10, 118–121. o.], **Csiszár Attila** [16, 360–373. o.], **Fábián László** [23, 2. o.], **Weichhart Gabriella** [62, 99 o.] munkái.

Munkám során felhasználtam még **Orosz Gabriella** [45, 49–53. o.], **Vehrer Adél** [60], **Kövesi Enikő** [38, 7. o.], **Keszeg Vilmos** [34, 649–650. o.], **Zalabai Zsigmond** [64, 910–925. o.], **Katona Imre** [32, 258 o.], **Hugyecz Renáta** [28, 14. o.] stb. munkát is.

2. A SZÜLETÉS SZOKÁSKÖRE ESZENYBEN ÉS SZALÓKÁN

Az emberi élet fontos mérföldkövei, mint például a születés, a házasság vagy a halál, mindig egy átmeneti időszakot jelölnek [60]. A témakörköz kapcsolódó népszokások és hiedelemvilág vizsgálata nem újdonság a jugoszláviai magyar nyelvterületen sem [34, 649–650. o.]. A fontosabb állomásokat és az ezekhez kapcsolódó szertartásokat vizsgálva Hont Ferenc úgy fogalmazott, hogy ezek egyfajta életszínjátékot alkotnak a paraszti életben [19].

A szakirodalom gyakran a születéssel kapcsolatos szokásokkal és hiedelmekkel indítja a vizsgálatokat, hiszen ezek kiemelt jelentőséggel bírtak a hagyományos paraszti közösségek életében. A születés körüli rituálék célja elsősorban az volt, hogy megóvják az anyát és a gyermeket a különféle veszélyektől, melyekkel a régi időkben gyakran szembesültek. Ezek a hagyományok sok esetben keveredtek más népi hiedelmekkel és szertartásokkal, és az egész életszakaszt átfogó életszínjátékként működtek a paraszti élet keretében [19].

5.1. Terhesség, születés

A várandós nőt és környezetét külön szabályok érintették, amelyek a születendő gyermek érdekét szolgálták [27, 375. o.]. A Lendva-vidéken és Hetésben régen úgy hitték, hogy a kismamának meg kell adni azt az ételt, amit megkíván, sőt, az sem számított bűnnek, ha ételt lopott, hiszen nem önmagáért, hanem a születendő gyermekéért tette [33, 90. o.].

Eszenyben és Szalókán az adatközlők olyan babonákról is beszámoltak, melyből lehet következtetni a születendő gyerek nemére. Ráti Éva a következőket mondta: *„Ha a várandós nő savanyú uborkát vagy citromot kívánt, az biztosan fiúgyerekre utalt. Ezt én is megtapasztaltam. Régen azt mondták, ha egy terhes nő valamit nagyon megkíván, és nem kapja meg, akár el is vetélhet.”*

A kárpátaljai ukránok körében a házas, gyermeket váró nőnek jót kívántak, és azt, hogy gyermeke egészséges legyen. Ha azonban egy nő házasságon kívül várt

gyermeket, azt lenézték. Gyakran előfordult, hogy a szülők kiutasították az ilyen nőket akár a házból is. Onokócon voltak olyan esetek, amikor a férfinak, akitől a lány teherbe esett, pénzbeli kártérítést kellett fizetnie, tehenet kellett vennie, vagy feleségül kellett vennie őt [65, 100. o.].

A két községben a születendő gyermek nemére másféle jelekből is próbáltak következtetni. Erről a fiatalabb korosztály is tudott mesélni. Szabó Krisztina elmondása szerint Eszenyben úgy tartották, hogy ha a várandós nő hasa kerekded formát ölt, fiú gyermek születik, míg ha a has lefelé forduló, más alakot vesz fel, akkor leány várható. Kádas Kornélia szerint, ha a várandós nő szebbnek és sugárzóbbnak látszik, fiú gyermeket hord a szíve alatt, míg ha arca megfakul, elveszti ragyogását biztosan lánygyermeket vár.

Szalókán, a legidősebb adatközlő, Antal Gizella elmondása szerint a születendő gyermek nemét a csirke mellcsontjának kettétöréséből is megállapították: ha a csont görbén tört el, lányra gondoltak, ha egyenesen, akkor fiúra. Sokszor előfordult, hogy a feltevés be is igazolódott.

A terhes nőnek bizonyos tilalmakat is be kellett tartania saját és születendő gyermeke egészsége érdekében [34, 649. o.]. Ráti Éva szerint dohányozni és alkoholt fogyasztani tilos volt, illetve családfüggő volt az, hogy az állapotos asszonnyal milyen munkákat végeztek. Antal Gizella is elmondta, hogy az ő idejében az állapotos (*nagyhasú*) nőnek ugyanúgy el kellett végeznie minden teendőt, mint a terhesség előtt.

Kádas Ilona, eszenyi adatközlő megemlítette, hogy Eszenyben mindig azt mondták, hogy minél többet mozog a kismama, annál hamarabb fog megszülni.

A kárpátaljai ukránoknál a szülés helyszíne általában a ház vagy kamra volt. Több népcsoport, például a huculok, románok, szerbek és bolgárok, a földön való szülést részesítették előnyben. A szülés idején az ablakokat gyakran szőttesekkel takarták, hogy megvédjék az anyát és a gyermeket a kíváncsi tekintetektől. A galíciai huculok az ablakba céklás üveget helyeztek, amely különleges jelentéssel bírt és

védelmező szerepet töltött be. Egész Ukrajnában elterjedt volt a szokás, hogy a küszöb vagy az ágy alá vas tárgyakat, például kést, ollót vagy baltát helyeztek a védelem érdekében [67, 848. o.]. Nagy Erzsébet elmondása szerint a családtagokat nem engedték be a szüléskor.

Az édesanyák, nagymamák a gyermekkelengyét igyekeztek elkészíteni még a szülés előtt. A családok összeválogatták a szükséges ruhákat és kellékeket, hogy a baba születésekor minden készen álljon. Kertész Mária eszenyi adatközlő elmondása szerint a gyermekkelengyébe tartozott kis ingecske, rékli és az ún. bekötőpárna is, amibe az újszülöttet tették bele.

A régi időkben a szüléshez a bábaasszony ment segítkezni. A szakirodalom szerint vizet raktak fel melegedni, inkább több kisebb edényben, mint pár nagyban. Azt tartották, ha nagy fazékban melegítik az első fürdővizet, az újszülött nagyevő lesz. A szülés alatt csak nő hozzátartozó - az anyós, az édesanya, a komaasszony - és a bába tartózkodhatott a szobában. A bába vágta el a köldökszínort, ő fürdette meg először a gyermeket, majd látta el az anyát [41, 314. o.]. A szalókai adatközlők elmondása szerint még az 1950-es években is volt bába a községben. Miska Gizella pedig megjegyezte, hogy Eszenyben szülészet működött.

A bába naponta látogatta az anyát és az újszülöttet. Szerepe és a közösségi szokások gyakran összefonódtak, hiszen ő maga is a faluközösség tagja volt, így nem mindig tudott vagy akart ellenállni az elavult vagy egészségre káros hagyományoknak. Általános hiedelem volt, hogy a szülés után a nőt nem volt szabad elaludni hagyni, mert az végzetes lehetett. Az alkoholt, különösen a pálinkát, erősítő, gyógyító italnak tartották [20].

A szakirodalom szerint az újszülöttet esővízben is fürdették, majd szoros pólyázással gondoskodtak arról, hogy a gyerek csontjai egészségesen fejlődjenek [12, 241. o.]. Kacsó Eszter úgy vélekedett, hogy a fürdetés egy hétig a bába dolga volt, illetve ő felelt azért is, hogy a gyerekek megfelelően gyógyuljon a köldöke (*púpja*).

Az ungvári járásban található Járók községben az első fürdőbe különböző gyógynövényeket tettek, hogy a gyermek egészséges legyen, libatollat és egy kis tejet is, hogy a gyermeke élete könnyű és tiszta legyen, illetve valami pirosat is, hogy az arca rózsás legyen. Mézet is adtak hozzá, hogy amikor felnő, a fiúk és lányok szeressék egymást. Naponta kétszer fürdették meg a gyermeket: reggel és este [65, 102. o.]. Az eszenyi és szalókai adatközlők szerint az első fürdetés után a vizet csak másnap reggel öntötték ki, úgy tartották, hogy „...*nem fog a gyerek aludni.*” (Nagy Erzsébet), vagy „...*kiöntjük az álmot vele, maradhat a teknőbe*”. (Miska Gizella)

Kacsó Erika szerint éjszakára a gyerek ruháját sem terítették ki. Eszenyben szokás volt az is, hogy ha valaki olyan házba látogatott, ahol újszülött gyermek született, akkor – még ha nem is kifejezetten babalátogatóba érkezett – mindenképpen le kellett ülnie. Úgy tartották ugyanis, hogy ha a látogató nem ül le, a kisbaba nyugtalan lesz, és nem fog tudni aludni.

5.2. Gyermekágy

A gyermekágy idején a családtagok és látogatók segítettek az anyának a házimunkában [20]. A néphit szerint a kisgyermekeket ezalatt az idő alatt számos veszély fenyegette, különösen a keresztelőig. Sok helyen szokás volt az újszülött védelme érdekében például bezárni az ablakokat vagy az éjjeli lámpát égve hagyni a keresztelésig [26, 379. o.]. Az újszülöttek védelme érdekében például Kéménden, a nyitrai területen, a kemence szája elé tartották a gyerekeket, hogy elűzzék a rossz szellemeket [40, 96. o.].

Az újszülött gyermekkel kapcsolatos babonák tehát mélyen gyökereztek a néphitben. Ezek a hiedelmek különféle szokásokban jelentek meg, hogy megóvják az újszülöttet a gonosz erőktől vagy a szemmel veréstől. Antal Gizella szerint az anya szülés után egy hétig le sem mehetett a kapuba, míg meg nem tartották a keresztelőt.

A szemmel verés ellen mindkét községben szenes víz készítésével próbáltak tenni, amellyel a gyerek arcát megmosták. Egyes helyeken kilenc kútról hozott

vízben fürdették meg a gyereket, míg más esetekben elhullott méhecske füstjével próbálták elűzni az ártalmat [18, 16. o.].

Ráti Éva szerint: *„Amikor megszületett a gyermek, voltak családok, akik egészen a keresztelőig nem mutatták meg őt senkinek – a babát betakarták, elrejtették az áró szemek elől. Ha mégis jöttek látogatók, úgy alakították a helyzetet, hogy a gyermek minél kevésbé legyen látható. Amennyiben a látogatás után a csecsemő sírni kezdett, azt annak tulajdonították, hogy a látogató szeme árthatott neki – ilyenkor szenes vizet készítettek”*. Elmondása szerint a szenes víz kilenc szál gyufából állt, s kb. egy dl vízből. A gyufaszálakat hármásával égették el, ezt mindig az anya csinálta, vagy pedig a nagymama. Mindig ott égették el a gyufát, ahol a gyerek tartózkodott. A következő mondókát mondogatták égetéskor: *„Sem kettő, sem három, sem egy.”* Ez azt jelenti, hogy ne ártson semmilyen szem a gyerekeknek. Mikor elégett mind a kilenc szál gyufa, akkor egy kicsit megmozgatták a poharat, és akkor meg kellett locsolni a vízzel a gyereket, általában a szája szélét is érintették a vízzel, s a sírás rögtön abbamaradt. Kacsó Erika ehhez még hozzáteszi, hogy a víz, ami a pohárban maradt, a szoba egyik sarkába került éjszakára. Miska Gizella szerint a szenes vizet három gyufaszálból égették. Elmondása szerint az ártó szem nemcsak a gyerekeket bántotta, hanem az állatok is érzékenyek voltak rá. Náluk például a malacokat igézték meg.

Miska Gizella is megosztott egy érdekes történetet, amely a gyermekek védelmét szolgáló tevékenységről szól, mégpedig arról, ha a gyerek megijedt, mit tettek: *„Megfüstölték vagy gyufaszállal készítettek keresztvizet csészébe vagy bádogedénybe. Volt egy néni, aki viaszt olvasztott vízbe, hogy megállapítsa, nem ijedt-e meg a gyermek valamitől. Hát... én sem hittem benne. Egyszer az én lányom kapott egy nagy kutyát. A néni azt mondta, vigyek neki el valamilyen ruhadarabot, egy réklit vagy kis blúzt. Aztán vízbe öntötte az ólmot, és a víz felszínén olyan alakzat jelent meg, mintha kutya lenne.”*

A szemmel veréshez kapcsolódó hiedelmek és gyógyító eljárások Csilizközben

is élnek: az újszülöttek kezére a piros szalagot kötnek vagy a gyermek ruháját kifordítják [18, 14. o.]. Ezt az eszenyi és szalókai lakosok is tartják. A papoknak azt mondták, hogy ezzel figyelik, hízik-e a baba, valójában azonban azért adtak ilyen magyarázatot, mert a papok nem nézték jó szemmel a babonás szokásokat.

Ráti Ella elmondása szerint régen úgy tartották, hogy ha egy nő babalátogatás idején éppen a havi ciklusát élte, akkor vagy nem illett ellátogatnia az újszülöthöz, vagy ha mégis elment, meg kellett törölnie a gyermek arcát az inge aljával. A hiedelem szerint, ha ezt nem tette meg, a baba arcbőre könnyen kipirosodhatott, kipattoghatott, sőt akár ótvarossá is válhatott.

Dömötör Tekla szerint az asszony megfelelő táplálása is különösen fontos volt a gyermekágyas időszakban, ezért a látogatók ritkán érkeztek üres kézzel, és a közeli nőrokonok váltogatták egymást az ételhordásban. Különösen a komaasszony(ok) feladata volt, hogy rendszeresen főtt étellel lássák el a gyermekágyast és családját [20]. Nagy Erzsébet elmondása szerint babalátogatóba igyekeztek a keresztelő után menni, amelyet próbáltak minél hamarabb megtartani.

Ráti Éva szerint Szalókán „enni vittek”, mikor mentek babalátogatóba, ez volt a megnevezése. A következő ételeket vitték: köménymagos leves (*keménymagos leves*), húsleves, madártej. Volt, aki vitt pörköltet (nevezik még tejfelesnek vagy pecsenyének), vagy töltött káposztát, illetve két fajta süteményt és *grizkocht*. Ráti Ella szerint vittek tejbekását is. Miska Gizella pedig azt mondta, hogy volt, aki hat féle süteményt is sütött. Antal Gizella a *kásakochot*, a süteményt és a tortát említette meg.

Veres Beáta elmondása szerint a tilalmak a szülés után sem múltak el teljesen: az anyának különösen szoptatás idején meg kellett válogatnia, mit eszik, nehogy a gyermeknek fájjon a hasa. Fontos megjegyezni azt is, hogy az adatközlők egyike sem pihente ki a hathetes gyermekágyas időszakot.

5.3. Népi gyógymódok, gyermekbetegségek

A népi tapasztalat évszázadokon át megőrizte a növények gyógyító erejét. Ma már a legtöbb betegség orvosilag gyógyítható, de az idősebb generációk még emlékeznek és néha még ma is gyakorolják az ősi gyógymódokat, melyek összegyűjtése fontos néprajzi feladat [56, 374. o.]. Kárpátalján az 1920-30-as években az orvosi ellátás kedvezőtlen volt, ami hozzájárult a magas gyermekhalandósághoz. A nehéz körülmények miatt a szülők gyakran házilag gyógyították gyermekeiket [6, 28. o.]. A népi hiedelem szerint a kamilla is számos betegséget gyógyít, például görcsöket, gyomorfájdalmakat és bőrproblémákat, és népszerű háziszser a természetgyógyászatban [51, LXXXVI. o.].

Az adatközlők a következőképp emlékeztek vissza ezekre a gyógymódokra:

„Voltak különféle gyógyítási módszerek, népi gyógymódok, amiket általában a nagyszülők vagy az anyák ismertek. A kamillateát például hasfogónak használták, ha valaki köhögött, akkor kacsza zsírt kentek egy darab vászonra (tillra), és azt tették a gyerek mellkasára. Ha lázas volt, akkor ecetes vízzel – fele ecet, fele víz arányban – benedvesítettek egy ruhadarabot, amit a csuklójára kötöttek. Emellett reszelt sárgarépat is használtak, amit a talpára tettek, szintén láz ellen.” (Ráti Éva)

Kertész Mária szerint hasfájásra köménymagos tea volt nagyon jó. Torokfájás ellen serpenyőbe (*lábasha*) a sót megmelegítettek, zokniba tették, beletekerték egy konyharuhába, és melegen – de nem forrón – a beteg nyakára helyezték. Ezt inkább nagyobb gyerekeknél alkalmazták.

Az eszenyi adatközlők megemlékeztek a kamillás víz feletti ún. *párgolást* is, ami megfázás, köhögés ellen volt jó. Említették még torokfájás ellen a sós vízzel való *gargalizálás*, égetett cukros teát, hasmenés ellen pedig a fekete csokit. Miska Gizella szerint, ha a gyerek tetves volt, akkor *bepettrózták* a haját, de óvatosan kellett vele bánni, mert az mérgező volt nagy mennyiségben.

Katona Bianka fiatal adatközlő megjegyzete, hogy begyulladt torokra mézet adtak neki gyerekkorában.

Az ukrán népi gyógyászatban a mézet elsősorban a szájüregi gyulladások,

kezelésére alkalmazták, különösen azokban a régiókban, ahol a méhészkedés és a méztermelés hagyományosan elterjedt volt. Ez jellemzően az ország középső és nyugati területein fordult elő, ahol a természetes alapú gyógymódok és a gyógynövények széleskörű használata is bevett gyakorlat volt [68, 28–29. o.].

5.4. Keresztelő

Régebben a keresztelés egyszerű szertartás volt, amelyet az első hat hétben tartottak, és csak egy közeli barátot vagy szomszédot hívtak meg keresztszülőnek [63, 442. o.]. Mindkét községben igyekeztek minél hamarabb, lehetőleg tíznapos koráig megkeresztelni a gyermeket. Ráti Éva szerint ennek egyik fő oka az volt, hogy régen sokkal gyakoribb volt a csecsemőhalandóság, és a szülők mindenképpen el akarták kerülni, hogy a gyermek keresztelestelenül haljon meg. Emellett a korai keresztelés célja az is volt, hogy megóvják a babát a fentiekben már tárgyalt ártó szemektől és a rontástól.

Természetesen már az újszülött érkezése előtt megbeszélték a gyermek nevét és azt, hogy kit választanak keresztszülőkné. Ha névadásról beszélünk, ma már természetesnek vesszük, hogy az újszülött a családnevét – rendszerint az apa vezetéknévét – örökli, és ehhez egy vagy több keresztnév társul. Ez a rendszer azonban nem volt mindig ilyen egyértelmű és kötött. A történelem folyamán a névadási szokások jelentősen változtak: a honfoglaló magyarság például, más kortárs népekhez hasonlóan, csupán egyelemű neveket használt [45, 49. o.].

Nagy Erzsébet elmondása szerint a gyereket az édesapja, édesanyja után nevezték általában el. Ráti Éva szerint, ha fiú, akkor 90 %-ban az volt a jellemző, hogy az apja nevét örökölte, viszont ha lány, akkor arról az édesanyja döntött. Az anya viszont ritkán adta a saját nevét gyermekének. A fiatalabb adatközlők természetesen megjegyzik, hogy manapság már mindenki olyan nevet próbál választani a gyermekének, ami különleges, amilyen név még nincs a faluban senkinek.

Az újszülött megérkezésével a névadás mellett a keresztszülők kiválasztása is fontos volt. A keresztszülők szerepe nemcsak a vallási szertartások miatt volt jelentős, hanem azért is, mert ők lettek a gyermek életének meghatározó támogatói, akik erkölcsi és lelki nevelésében segédkeztek, valamint szükség esetén a család támaszai lettek. Ráti Éva szerint általában testvért mindig választottak keresztszülőnek, két keresztanya és két keresztapa volt a jellemző, de az sem volt ritka, ha 1-1 keresztszülőt választottak. Antal Gizella szerint akkoriban testvért nem igazán hívtak keresztszülőnek, inkább barátot, barátnőt. Ők voltak a komák, akik néha még szorosabb kapcsolatban álltak a családdal, mint a testvérek.

Ráti Éva szerint a gyereket mindig a legidősebb keresztanya tartotta a keresztvíz alá. A keresztelőt mindig egy közös ünnepi étkezés követte. Somogyban az ebéd gyakran kisebb lakodalommá, úgynevezett komabállá vált [29, 426. o.]. A keresztelő szertartása fontos szerepet játszott Doroszlón is. Bár a polgári anyakönyvezés megjelenésével nem vált kötelezővé a templomi keresztelő, annak mellőzése súlyos társadalmi következményekkel járt [36, 444. o.].

A keresztelő után a komák az asztalhoz ültek, éltették az újszülöttet és a bábát [49, 121. o.]. A keresztelőre hasonló ételeket készítettek, mint a lakodalomra. Miska Gizella elmondása szerint egyszerű, de ünnepi ételek kerültek az asztalra, mint például sűrűre főzött, kockára vágott rántott gríz, töltött káposzta, nokedli, valamint sütemények. A vendégek ajándékot is vittek az újszülöttnek, leggyakrabban pénzt vagy valamilyen ruhadarabot.

Összességében a fiatalabb generáció a születéssel kapcsolatos szokáskörhöz leginkább látott vagy hallott élmények alapján tud hozzászólni, hiszen még nem tapasztalták meg teljes mértékben ezeket az élethelyzeteket. Ezzel szemben az idősebbek nemcsak részletes magyarázatokkal rendelkeznek, hanem ismerik annak összefüggéseit és tapasztalatokkal is kötődnek a hagyományokhoz.

3. HÁZASSÁG SZOKÁSKÖRE ESZENYBEN ÉS SZALÓKÁN

A házasság előkészítő fázisa az ifjúkorban gyökeredzik meg, párválasztáskor. Az udvarlás folyamata különféle, társadalmilag elfogadott formákat öltött, amelyek segítettek az ifjaknak abban, hogy felkészüljenek a házasságra. Számos szabály létezett, amelyeket be kellett tartaniuk, különösen a lányok jó hírének megőrzése érdekében [60].

3.1. A párválasztás

A családalapítás mindenkinek kötelessége volt. A férfi feladata dolgozni, családját eltartani és példát mutatni, míg a nőnek gyerekeket kell szülnie, gondoskodnia róluk, a háztartást vezetnie és a férjét mindenben támogatnia [57, 627. o.]. Felmerül a kérdés, hogy mi történt azokkal, akik nem házasodtak meg?

A szakirodalom szerint a múlt század elején a lányokat húszéves koruktól már vénlánynak tartották, főként, ha csendesek voltak vagy válogattak a kérők között. Vénlegényeknek pedig huszonhat-huszonnyolc éves koruktól számították a férfiakat [53, 365. o.]. A korai férjhez menetelnél sokkal nagyobb gondot jelentett, ha egy lány nem ment férjhez. Az okok közé tartozott az is, ha a szülők akadályozták meg a házasságot, ha például egy gazdag lány szegény legényhez ragaszkodott. A testi fogyatékoság, betegség is hátrányt jelentett. A vénlányság társadalmi elszigetelődést eredményezett, amikor a kortársak közül mindenki megházasodott, és a baráti kör megszűnt [57, 619. o.]. Eszenyben és Szalókán volt olyan, hogy mikor a szülők ellenezték a házasságot, elszöktették a lányt, így végül megházasodott. A bukovinai székelyeknél és Kalotaszegen is előfordult a leánylopás vagy nőrablás. Célja, hogy rákényszerítsék a szülőket a házasságba való beleegyezésre. Ha mégsem sikerült megszerezni a hozzájárulást, akkor is együtt maradtak [46].

Eszenyben úgy tartották, hogy ha egy lány 25 éves koráig nem ment férjhez, akkor már nem is valószínű, hogy férjhez fog menni – a férfiaknál ugyanez a 30-as korosztályra vonatkozott. Szalókán pedig azt mondták, hogy ha egy lány 20 éves

koráig nem házasodik meg, akkor már *árulhatja a petrezselymet*, vagyis esélytelennek tartották a házasságkötésre.

Antal Gizella elmondása szerint régen Szalókan úgy mondták húshagyó kedden a vénfiúkra, hogy: „*Rönköt hordtál, szakadj meg, mégsem házasodtál meg.*” A vénlányokra is volt egy hasonló mondás: „*Húshagyó, itt is van egy vén tinó.*”

Miska Gizella szerint az ő idejében házasságot 16-17 (lányoknál), 25-27 (fiúknál) éves kortól kötöttek. Ráti Éva szerint akkoriban nem volt baj, ha 8-10 év, sőt 15 év is volt köztük a korkülönbség.

A párválasztásnál a családi származás és a vagyon voltak a legfontosabb szempontok, különösen a gazdálkodók körében. Számított, hogy a családok milyen múlttal rendelkeztek, helyben lakók voltak-e, milyen rokonságuk volt. A lányoknál nemcsak a szépség számított. Azt mondták, hogy a szépségből még senki sem élt meg [57, 628. o.].

A szomszédos Szalókan elterjedt mondás volt az, hogy „*Hogy kerül a csizma az asztalra?*”, ami azt jelentette, hogy a szegény emberek csizmája semmiképpen sem összeegyeztethető a gazdag család terített asztalával. Eszenyben pedig azt mondták, hogy az újsorról (ma: Béke út) nem házasodhatott lány, illetve nem nősülhetett fiú a nagy utcára (ma: Petőfi út), mert ott nemes vér lakik.

Miska Gizella és Antal Gizella adatközlők szerint Eszenyben és Szalókan a fiatalok az iskolában, a mezőgazdasági munkálatokkor, a kalákába (pl. tengeri hántáskor), fonókban és bálokon ismerkedtek. Ezek a párválasztás legfőbb helyszínei voltak.

3.1.1. Kendermegmunkálás

Őseink már a honfoglalás előtt foglalkoztak vászonneműek készítésével, amit a bolgár-török eredetű szavak (pl. kender, csepű, orsó) és a finnugor korig visszavezethető igék (fon, sző) is bizonyítanak. Bár a len szó szláv eredetű, a Kárpát-medencében a kender mindig is jelentősebb volt [8].

Az adatközlők elmondása szerint a kendermegmunkálás nem volt egy könnyű feladat. Erről a társas tevékenységről inkább a szalókai adatközlők tudtak csak mesélni. Antal Gizella így emlékezett a kenderfeldolgozásra: *„Elvetettük a kendert. Volt virágos kender és magos kender. A magos kendert meghagytuk, a virágosat kiszedtük, kévékbe kötöttük. Szekérre raktuk, aztán elvittük a Holt-Tiszához vagy a kanálisba. Négy rudat vittünk, alulra kettőt, felülre kettőt. Az alsó rudakra raktuk a kendert, a felsőket ráhelyeztük, majd leülepesztettük, és sárral megraktuk. Három hétig ázott. Aztán kimostuk, hazahoztuk, és kiszárítottuk. A fiúk és a lányok vasárnap délután forgatták. Ezután kendervágóval megtörtük. Aki nem kézzel, a lábával törte.”* Kertész Erzsébet elmondta, hogy a stafétlibe kapaszkodtak a kender taposása közben.

“Aztán hozták a gerebent, megtisztították a szöszet, ami így lehetett apróbb vagy vékonyabb. Az apróból zsákot készítettek, a vékonyból lepedőt, abroszt és kendőt.” –jegyezte meg Kacsó Eszter.

3.1.2. Fonás

Körülbelül egy évszázaddal ezelőtt Eszenyben és Szalókán is az egyik legjelentősebb társas tevékenység a fonóba járás volt. A fonás a téli hónapokban gyakran közösségi tevékenység volt. A fonóházakban az adventi időszaktól kezdődött a munka és a szórakozás [50, 36. o.]. Miska Gizella eszenyi adatközlő elmondása szerint a második világháború miatt egy időre háttérbe szorult a fonás. A fonó helyett inkább otthon dolgoztak a lányok és asszonyok, senkinek sem volt kedve vigadni, elmondása szerint az óvóhelyen (bunkerben) nagyon sok időt töltöttek akkoriban gyerekként.

A fonóba járás a háború előtt volt jellemző, majd jóval utána tért vissza egy rövid időre. A fonó hagyományosan az udvarlás fő színtere volt. Az ún. legényjáró napokon a fiatalok gyakran látogatták a fonókat. Itt szabadon udvarolhattak, a lányokat ölükbe ültethették, melyre máshol nem igazán volt lehetőségük a falusi

szokásoknak megfelelően [8]. A legények általában nem fontak, ez nem is lett volna helyénvaló, de ha egy lány és legény között komolyabb kapcsolat alakult ki, akkor segíthetett a fonásban a lánynak, például tarthatta a guzsalyt. Sok lány guzsalyt szerelmi ajándékként is kapott. Az idősebbek, a lányos anyák mindig számon kérték a megfont mennyiséget. Mindenki sietett a fonással.

Ráti Éva, szalócai lakos, szülei és nagyszülei elbeszélései alapján így emlékezett vissza a fonóra: „*A legények az ablakon keresztül figyelték, melyik lány tetszik nekik. Ha megvolt a szemkontaktus, a lány is tett egy kis csalafintaságot: szándékosan vagy véletlenül elejtette az orsóját. Ilyenkor a fiú bement, felkapta, és zálogba egy csókot kellett adnia a lánynak.*” Antal Gizella szerint nem volt olyan lány, aki ne akarta volna megcsókolni azt a fiút, aki felvette az orsóját.

A fonást általában szeptember 29. után kezdték meg. Voltak azonban tiltónapok is, amikor nem lehetett fonni [8]. Dömötör Tekla megjegyzi, hogy kevés olyan jeles nap van, amelyhez annyi szokás, hiedelem kapcsolódik, mint a Luca napjához (december 13.) [20]. Luca-nap is egy munkatiltalmi nap volt. Úgy tartották, hogy akik ezen a napon fontak vagy varrtak, bevarrják a tyúkok fenekét [26, 148. o.]. Az adatközlők elmondása szerint Luca-napja vőlegényjósoló, férjjósoló nap is volt. Szalókán 13 derelyét főztek meg, mindegyikbe egy fiú nevét tartalmazó papírt tettek, amelyik először feljött a víz tetejére, azt tartották a lány jövőbelijének. A lányok ezen a napon gyümölcsfagallyat is vízbe tettek. A néphit szerint, ha karácsonyra kivirított, a lány a következő évben férjhez megy.

A fonás aprólékos kézműves munka volt, amely nemcsak a mindennapi élethez szükséges anyagok előállítását szolgálta, hanem a lányok kelengyjének elkészítésében is kulcsszerepet játszott. A fonás legősibb eszköze a guzsaly, amelyen a szösz kézi sodrással és orsóra tekeréssel dolgozták fel. A XVIII. század végétől megjelent a lábbal hajtható rokka, de ez csak lassan terjedt el, mivel a kenderfeldolgozás visszaszorulóban volt [8]. A munkás először megpedri az orsót, az orsó sodró hatására a *guzsalyra* kötött anyagból egyenletes vastagságú szalagot

készít, végül felgombolyítja a fonáldarabot az orsóra [48]. Az adatközlők szerint a fonál sodrásakor nyálazni kellett az ujjakat, hogy a szálak könnyebben tapadjanak össze. A cérna, fonal feltekerését a csörlő könnyítette meg.

A kész fonalat motollán mérték, amely többféle, tájegységenként eltérő mértékegységet használt a kész termék mennyiségének nyilvántartására [8]. Antal Gizella így mesélte el a folyamat egyik fontos részletét: „*Mikor megfonták a fonalat, felmotollálták a pászmát. Azután a fonalat ki kellett szapulni. Volt egy szapulónak nevezett faedény. Egy napig főzték a fahamut, hogy lúgot készítsenek belőle. A fonalat beáztatták, majd leforrázták a lúggal. Egész éjszaka ázott, reggel pedig vitték mosni. Eleinte még kijárthattak a Tiszára. Vágtak éket, és a mosóknak cukros tengerit főztek. Azután már csak az udvaron mostunk, mert a Tiszára nem lehetett menni.*” A tél végén tehát az asszonyok megmosták a fonalat, megszáritották a *tornácon*, gombolyagokba tekerték, amíg kora tavasszal hozzá nem fogtak a szövéséhez [8].

3.1.3. Szövés

A szövőszék felépítése egyszerű és praktikus: az első két láb felső részébe illeszkedő henger tartja a fonalat. A nyüst a közepén lóg le, ebbe húzzák be a szálakat, amelyeket a borda segítségével hozzávernek az elkészült vászonhoz. A hátsó két láb tartja a henger alakú fát, amelyre a kész vásznat tekerik fel [8].

Antal Gizella és Kacsó Eszter a mai napig használják a szövőszéket, amelyet a községben *eszvátának* neveznek. Először a négyszögletes vetőre felvetik a fonalat vagy a cérnát. A pászmát feltekerik az eszvátára, beszedik a nyüstbe, majd a bordába. Tudni kell azt is, hogy mennyi cérnát vagy fonalat szükséges felvetni a vetőre, ami elégséges a szövőszék bordájába, hogy ne legyen sok és ne is legyen kevés. A nyüstbe egyesével vagy kettesével szedték be a cérnát vagy a fonalat, a bordába pedig már párosával. Azt is elmondták, hogy régen a fonalat meg kellett kenni kenőccsel, amit tengerilisztból és korpából készítettek, hogy könnyebben átcsússzon a bordán.

Mikor már feltekerték a szövőszékre, megkenték még egyszer, megvárták míg megszárad vagy épp szárítgatták (lapátra parazsat tettek). Amennyi megszáradt, annyit beszőttek, s megint újra kenték. A vetélő segítette a keresztfonalat áthúzni a hosszanti láncfonalak között. Mikor már leszóttek újra beáztatták a vásznat, mosószéken kimosták, *sulyokkal* megverték, majd *mángorlóval* kisimították.

3.1.4. Tollfosztás

A nők téli elfoglaltságai között kiemelkedő jelentőséggel bírt a tollfosztás is. A munka mellett – a többi kaláka jellegű munkához hasonlóan – közösségi szórakozásnak is számított [8]. Ráti Éva elmondása szerint régen a kalákába pénzbeli adománnyal is igyekeztek segíteni a családot, amellett, hogy a munkába besegítettek. Ilyen kalákajellegű tevékenység volt a tollfosztás is. Ráti Ella szerint a tollfosztón kukoricával kínálták a vendégeket. Az Balassa-Ortutay-féle szakirodalom is így említi [8].

Meglepő módon az egyik fiatal adatközlő, Bacskai Dorina is tudott mesélni a tollfosztóról. Dorina a szalócai közösség azon fiataljai közé tartozik, akik számára kiemelten fontos a hagyományörzés. Elmondása szerint a helyi színjátszó körrel előadták a tollfosztást, és ekkor nagyon sok információt hallott a kalákajellegű tevékenységről. Többek között megtudta, hogy a tollfosztás azért is volt különösen fontos, mert itt készültek el a lányok hozományának nélkülözhetetlen darabjai, például a dunna és a párna. A következő énekeket énekelték: *Tollfosztóban voltam az este, Kihajtottam a libát a rétre.*

Ráti Ella elmondása szerint a munka során a lányok énekeltek, tréfálkoztak és szórakoztak, hogy vidámabbá tegyék az egyébként hosszadalmas tollfosztást. Így igyekeztek elkerülni, hogy a tevékenység unalmas legyen, amit jól kifejez az Eszenyben és Szalókán elterjedt mondás: „*Unalmas munka, mint a tollfosztás.*”

Hugyecz Renáta szerint háziasszonyok csak a végén készítettek töpörtyűs pogácsát, teát és bort. A vakarcsot a kenyeret sütő helyről származó tésztából

készítették [28, 14. o.].

3.1.5. Bálók

Miska Gizella szerint a bálakat havonta egyszer vagy kétszer rendezték meg, előre megbeszélték a klubvezetővel. A szülők is részt vettek ezeken az eseményeken, a fiúk pedig udvariasan hívták fel táncra a lányokat, elkérve ők édesanyjuktól. Miska Gizella hozzá is tette, hogy akkoriban is tudták, mi az illem.

A lánynéző egy olyan kezdeményezés volt, amelyet általában az legény tett meg egyedül vagy barátjával együtt, aki más faluból származott. Ez a látogatás gyakran váratlanul történt, és célja az volt, hogy a legény párt találjon magának, megfigyelje a lányt és családját, illetve felmérje a lány fogadókészségét. Gyakran táncmulatságokra is elmentek, hogy ott válasszanak párt [57, 630. o.]. Az adatközlők elmondása szerint sokszor előfordult, hogy egy szalókai fiú felkért egy eszenyi lányt táncolni. Bár ez nem mindig nyerte el mindenki tetszését, de tiszteletből senkit sem utasítottak vissza. A tánc után a fiú kötelessége volt visszakísérni a lányt oda, ahonnan elhozta. Erről még a fiatalabb adatközlők, többek között Filip Alexandra, Soós Tamás, Szabó Krisztina, Katona Bianka és Kádas Kornélia is beszámoltak, ezeket a szokásokat a nagyszüleiktől ismerik. Filip Alexandra elmondása szerint *„Mindenki megnézte, ki-kivel táncol, melyik fiúval beszélget.”* Csontos Karolina szerint ő idejükben már nem kísérgettek és nem őriztek senkit.

Kertész Beáta ugyanakkor azt is hozzátette: *„Messziről, udvariasan kellett jelezni, hogy mi a szándékunk.”* Miska Gizella elmesélte, hogy régebben a fiúk, amikor katonák voltak, gyakran kértek képeket a lányoktól, hogy azzal dicsekedjenek, hány levelet kaptak és ki küldött fényképet. *„Ez volt a fiatalság”* – mondta.

Az adatközlők szerint a bálokon mindig élőzene szólt. Régen majdnem minden héten tartottak bálakat este hattól tizenegy óráig. A szüreti bál például mindig hosszabb volt, akár egy óráig is tartott.

A szüreti bálók a szüret befejezését követően zajlottak. A bálterem díszítéséhez annyi szőlőt szedtek, amennyi szükséges volt [8]. Ráti Éva adatközlő elmondása alapján a fiúk és lányok felöltöztek népviseletbe. Szekérre ültek, majd több helyen megállva táncoltak az utcán. Hívogattak mindenkit a szüreti bálra.

Kacsó Miklós a következőket említette meg: „*Lopták a szőlőfürtöt, ha azt észrevették, a csőszök elkapták, ki kellett fizetni.*” Az adatközlők azt is elmondták, hogy volt olyan eset, mikor nem vették észre a lopást, akkor természetesen fizetni sem kellett. Volt olyan eset is, hogy a fiú felemelt egy lányt, hogy leszakítsa a szőlőfürtöt, persze ilyenkor a fiút illette meg a fizetség.

Ráti Ella szerint minden szüreti bálon olyan kosarat készítettek, amelyet később árverésre bocsátottak. A fiúk ráígértek egymásra, és aki a legtöbbet ígérte, azé lett a kosár. A kosarat minden esetben lány kapta meg. Kacsó Eszter is elmesélte ugyanezt a szokást, de ő szőlőből font koszorút említett meg, amire licitálni lehetett. Szőlőfürtöt is lehetett venni darabra.

Az adatközlők megemlékeztek még újévre rendezett bálokat, farsangi bálakat (télbúcsúztatóként), illetve május elsejére rendezett bálakat is. A bálók mind fizetősek voltak, de megfizethető áron lehetett belépni. Esetenként volt olyan, hogy a fiú befizette a belépőjegyet a lány helyett, ezzel is jelezve udvarlási szándékát. A bálokon lányok táncra hívása sokszor az udvarlás kezdetét alapozta meg, sokan itt ismerkedtek meg a fiatalok egymással közelebről.

Ujváry Zolán szerint a legény csak olyan lánynak udvarolhatott, aki már befejezte az iskolát és a templomban az eladósorban állt. Ez általában 16 éves kortól történt meg. Az eladósorba lépés jele volt, hogy a lány részt vehetett táncokon, búcsúkon, lakodalmakban nyoszolyólányként, és nagylányként ott lehetett a keresztelőkön is [57, 628. o.]. A legtöbb adatközlő elmondása szerint egy lány nem tehetett lépéseket annak érdekében, hogy az általa kiszemelt fiú felé mutasson valami érdeklődést, mert akkor könnyűvérűnek bélyegezték. Erre a célra voltak komendáló asszonyok, ún. kerítők is, akik igyekeztek összehozni a fiatalokat. Ha a lány szülei

elfogadták a legényt, akkor az út nyitva állt a komolyabb udvarlás előtt [60]. Miska Gizella szerint az udvarlót *szeretőnek* is becézték.

Az udvarlás főleg a lányos házaknál zajlott meghatározott napokon, amikor a munkát már elvégezték. Ezt az időszakot néhány vidéken legényjáró napoknak is nevezték [27, 392. o.]. A két községben úgy tartják, hogy páros napokon szokás udvarolni. Eszenyben elterjedt mondás, hogy „...*aki páratlan napokon jár udvarolni, az hagyományért jár.*” – jegyzi meg Kádas Ilona. Ráti Ella szerint azokat, akik páratlan napokon jártak udvarolni *hugyosoknak* csúfolták. Az udvarlós napokon a fiatalok találkoztak egymással, és bár néhány hagyomány megváltozott, a hosszú esti beszélgetések megmaradtak [54, 64. o.].

Az édesapák azt tanácsolták fiaiknak, hogy sose vegyenek el közel lakó lányt, mert ha meglátja, hogy füstöl az anyja kéménye, rögtön hazarohan megnézni, mit főz az édesanyja [39, 86. o.]. Ráti Ferenc azt mondta, hogy Szalókan úgy tartották, hogy „...*még a macska is hazamegy.*”

Az udvarlás időszakában gyakran jelen voltak a családtagok és a szomszédok. A fiatalok csak akkor maradtak kettesben, amikor a lány kikísérte a legényt [60]. Ráti Éva szerint a lány nem maradhatott egyedül az udvarlóval egy szobában. Antal Gizella pedig azt mondta, hogy mindenkit le kellett kísérni a pitvar ajtóba. Olyan is történt esetenként, hogy mikor a fiú elment udvarolni a lánynál, a lánynak nem tetszett és nem akarta lekísérni, ezzel a fiú felismerte azt, hogy hiába akarják pl. a szülők, de a lány számára ő nem kívánatos személy.

Néhány alkalommal a legények tárgyi ajándékokkal is kifejezték az udvarlást. Például a búcsú alkalmával cukrot, szívet vagy mézeskalácsot adtak a választottjuknak. A legények hétköznapi vagy kerti virágokkal is kedveskedtek a lányoknak [60]. Eszenyben és Szalókan elterjedt szokás volt május elsejére virradóra az éjféλι szerenád, viszont ez a szokás lassacskán mára teljesen feledésbe merült.

Az adatközlők elmondása szerint a lánynéző után a legfontosabb szokás a *háztűznézés* egy régi hagyományos szokás volt, amely a párválasztás folyamatának

fontos részét képezte. Ez a látogatás általában akkor történt, amikor a legény egy más faluból való lánynak udvarolt, és komolyabb szándékai voltak. A szakirodalom szerint a háztűznézés célja az volt, hogy a legény családja személyesen is megismerkedjen a lánnyal és annak környezetével, valamint felmérje a család vagyoni helyzetét és a lány ház körüli ügyességét. Ez egyben az első lépést is jelentette a házassági szándék hivatalos kinyilvánítása felé [57, 630. o.].

3.2. Lánykérés, eljegyzés

A leánykérés a lányos háznál zajlott, és egy vagy több meghívott személy, mint például a kérő vagy annak szülei, képviselték a házasulandó legényt. A leánykérést általában esti órákban vagy kora reggel tették [8]. Miska Gizella szerint a lányt a fiúnak az apja kérte meg. Kádas Ilona és Ráti Éva adatközlők szerint a keresztapa szokta megkérni a lány kezét.

A leánykérés után jött a *kézfogó*, melyet később eljegyzésnek is neveztek. A jegy, amit a menyasszony adott, általában kendő vagy ing volt, míg a vőlegény jegyruhát vagy jegypénzt adott a lánynak. Ez a jegy foglalónak számított [19]. Az, hogy a kézfogót III. Miklós pápa a XIII. században magyar szokásnak nevezte, arra utal, hogy ez a gyakorlat akkoriban Magyarországon is elterjedt lehetett. Egyesek szerint ez azért volt fontos, mert a kézfogás szimbolizálta a felek közötti megállapodást és egyetértést [27, 403–404. o.].

Az eljegyzés, jegyváltás és kézfogó a házassági ígélet kinyilvánítását és megpecsételését is jelenti. Más elnevezései: kendőlakás, kendőváltás (palócoknál), foglalás (Ormánság), mátkásodás, mátkaság. Az eljegyzés során a házassággal kapcsolatos anyagiakon (hozomány, kelengye, hitbér) való megegyezés szükséges, melyet leánykérés alkalmával szoktak előkészíteni. Az eljegyzés jogi hatása szerint, aki előre adott valamit a házasság miatt a másik félnek, azt visszalépés esetén elvesztette, aki pedig elvette azt, kétszeresen volt köteles megtéríteni [48]. A kézfogó a családok anyagi helyzetétől is függött. Volt olyan időszak, amikor a

pénzszükében nem tartottak eljegyzést [27, 407. o.].

Nagy Erzsébet megjegyzi, hogy az eljegyzést először a lányos háznál ünnepelték meg, de következő vasárnap volt visszavágó a fiús háznál is. A gyűrűt sose közösen vették meg, mindig a fiúnak kellett megvennie.

A kérőket a tiszta, első szobába vezették, amit télen erre az alkalomra befűtöttek. Itallal és étellel kínálták a vendégeket, miközben köznapi témákról beszélgettek. A rokonok úgy irányították a társalgást, hogy kiemeljék a legény jó tulajdonságait, miközben a lány családja is dicsérte a menyasszonyjelölt erényeit [57, 630. o.]. Az eljegyzés az elmúlt évszázadokban jogilag nem volt releváns, de a közösségben meghatározó esemény volt. Ugyanakkor bizonyos társadalmi előnyök jártak vele. A legény bármelyik nap mehetett a lányos házhoz, a jegyesek pedig engedély nélkül részt vehettek a bálban vagy mulatságban. A szakirodalom szerint régen ritkán tartottak hosszú mátkaságot. Általában az eljegyzést követő egy-két hónapon belül tartották meg a lakodalmat [27; 407–408. o.].

A régi időkben minden családban voltak különleges kincsek, amelyeket a legfontosabb eseményeknél vettek elő. Ezek a tárgyak a ház becsületét is képviselték, egyfajta jelképei voltak a családi büszkeségnek. A lánykérőn is a legszebb étkészlet került az asztalra, az *eszćájg*. Szabó Krisztina szerint tartalmazott kis tányért, nagy tányért, leveses tálát, pecsenyéstálat, salátástálat, csészét. Az esküvő közeledtével folyamatosan kezdték el kivarni a zsebkendőket is. A szakirodalom szerint ugyanis minden legény, még a legkisebbek is kaptak bokrétát és zsebkendőt [39, 90. o.].

Az eljegyzésen mindkét községben a legény ruhaanyagot adott a menyasszonynak, amiből a menyecske ruhát varrták, meg lábbelit és fejkendőt is kapott. A lánynak illő volt hímzett kendőt adni, amit jegykendőnek vagy rojtos kendőnek hívtak. Ezt vagy a lány maga, vagy az édesanyja hímezte ki, és ezt cserébe adták a gyűrűért.

A lányos szülők igyekeztek minél hamarabb összekészíteni a kelengyét. A lány *kelengyéje* nemcsak egy anyagi javat jelentett, hanem a lányok személyes

hozzájárulását is az új családi egységhez. Aki nem tudott fenni, arra számíthatott, hogy nem lesz, ki elvegye, mert ez a készség alapvető fontosságú volt a boldoguláshoz. Az adatközlők elmondásai szerint a kelengye tartalma változó volt, és leginkább a család anyagi helyzetétől függött. Kádas Ilona szerint kinek mire tellett, ha a szülők tehettek, bútort is adtak a lánynak, de ha erre nem volt lehetőség, akkor ez elmaradt. Miska Gizella részletesen elmondta, hogy a kelengyéhez vagy nevezik még *stafírungnak* is, ágybelik, kendők, törülközők, dunnák és párnák huzattal tartoztak. Bútorokat csak azok kaptak, akiknek a családja megengedhette ezt, de nem volt ritka, ha csak idővel kerültek ezek a lányok birtokába.

A jegyesség után a polgári és egyházi házasságkötés következett, majd ezt követte a falusi lakodalom [19].

3.3. Lakodalmi előkészületek, lakodalom

A magyar népszokások közül a házassági szokások őrizték meg legvilágosabban a régi struktúrát. A házasság a mai napig is e két mozzanatból áll: egyrészt a családok közti jogi megállapodásból, másrészt pedig egy színjátékszerűen kidolgozott ünnepi szertartásból [19]. A lakodalmi szokásokra általában az általános szokásokra vonatkozó megállapítások érvényesek [32, 141. o.]. A falusi lakodalmak különösen pompásak, gyakran több száz résztvevővel, ahol mindenkinek megvan a maga szerepe [24, 12. o.].

Az adatközlők szerint a napjainkban élő leány- és legénybúcsú nem volt jellemző régen sem Eszenyben, sem Szalókán. Ráti Éva elmondása szerint legénybúcsúnak számított az, hogy a leendő férj, barátaival együtt lerészegedett egy este. Ezen az ún. tűzkeresztségen minden férfinak át kellett esnie mielőtt megnősül.

Kádas Ilona szerint a lakodalomra már két héttel korábban kezdtek hívogatni más falvakban, a sajátban pedig egy héttel a lakodalom előtt. Nagy Erzsébet és Ráti Éva szerint közös döntés alapján határozták meg, hogy hol lesz megtartva a lakodalom. Ez függött attól, hogy kinek volt nagyobb az udvara, mennyire volt

tágasabb a tér a násznépnek, ugyanis nem volt ritka a 300-500 személyes lakodalom sem.

A lakodalmat rengeteg előkészület jellemezte. Már az előző század végén az emberek, még a legszegényebbek is, igyekeztek beszerezni egy birkát, néhány baromfit, bort és kalácsot a lakodalomra. A gazdagabbak pedig akár disznót is vágtak. Az előkészületek külön-külön zajlottak a menyasszonyos és a vőlegényes háznál. Az ételkészítés sok fáradsággal járt, de a konyhában dolgozóknak lehetőségük volt beszélgetni a falu eseményeiről. Az italokról a gazda gondoskodott, leginkább borral, ami saját termésből származott [27, 415. o.].

Ráti Éva elmondása szerint hétfőn a háziasszony és a lánya sütött két-három fajta süteményt, mert kedden már vitték az ajándékot. Szokás volt lisztet, tojást, cukrot, tyúkot vinni ajándékba, mert a gazda nem tudott ennyi húsfélét tárolni. A kosár mérete is számított: volt, aki kis kosárral vitt ajándékot, mások pedig *szakajtó kosárral*, amibe akár 6 kg liszt is belefért. Aki csak kis kosárban vitt ajándékot, arra rossz szemmel néztek, mert azt jelezte, hogy nem tellett nagyobb ajándéokra. Volt, aki pénzt is adott.

Kedden, szerdán már sütöttek a segítőasszonyok is, csütörtökön készítették a tésztát, pénteken pedig disznót vágtak, s készítették a húsfélét. Emellett természetesen megjelent a hurka. Kolbászt nem készítettek, mert a húst fasírtfélékhez használták fel.

Ráti Éva hozzátette, hogy illendő volt disznósódat is vinni a keresztszülőknek, amit szerdán vagy csütörtökön szállítottak. Salátát is készítettek, és ha például a káposztagyálut elkérték a szomszédtól, akkor cserébe egy káposztafejet tettek a ládájába, hogy üresen ne adják vissza. Az emberek erre nagyon odafigyeltek. Az ajándékba vitt kiürített kosarakba is tettek süteményeket.

A lakodalom reggelén mindkét háznál a vendégek fogadása volt az első teendő. A zenészek elfoglalták helyüket, és minden más, mint a terített asztalok és a kelengyék, rendezve voltak már. A menyasszonyt is ilyenkor öltöztették fel [8]. Az

adatközlők szerint a testvére, édesanyja, vagy a nyoszolyólányok öltöztették, akik jelzése kis virág volt.

A vőfély először a fiús házhoz ment a lakodalom reggelén, ahol elfogadta a lakodalomra való meghívást. A vőfélyek azonosítója a ruházatukon viselt meghatározott dísz és a kezükben tartott tengeri nádból készült vőfély bot volt [27, 410. o.]. A következő rigmust mondta köszöntéskor:

*Szerencsés jó reggelt, én is elérkeztem
Hozzátok, de íme nem késedelmeztem,
Mivelhogy vőfélynek ide ígérkeztem.*

*Az Úr, ki szerezte a házasságot,
Szentelje meg most is e szép házasságot.
Engedjen közöttünk csendes mulatságot,
Már én nem sajnálok semmi fáradságot.
Násznagy uraméknak szavukat fogadom,
A jó ételeket sorjában feladom.*

*Senkitől a jó bort én el nem tagadom,
Ezen tisztelt háznál reggelig mulatok [7, 14. o.].*

Ezután a vőfély a lányos háznál kikéri a pántlikát:

*„...Nyoszolyó leány, nagyon szépen kérlek,
Fáradásaimért add ki a bérem,
Egy szép pántlikával nekem szíveskedni.*

Itten van a pálcám, tessék rája kötni.” [7, 15. o.].

A lányos háznál a rokonokat süteménnyel, hidegtállal (kolbászok, sajt, rántott hús, fasírt, franciasaláta, káposztasaláta, uborkasaláta), mindenféle finomsággal kínálták meg, s mellé még italok (bor, pálinka, ásványvíz, üdítő) voltak felrakva az asztalra. Általában meleg ételként feltették az asztalra a töltött káposztát is. Megfigyelték azt is, ki hogy terítette meg az asztalt, ez ugyanis sokat elárult a családról.

Ráti Ella szerint először a vőlegényt búcsúztatták el, majd úgy indultak el a vőfélygel kikérni a menyasszonyt. A kikérés az esketés előtt zajlott. Ekkor történt a menyasszony valóságos átadása. Néha csak akkor engedték be a kikérőket a menyasszonyos házba, ha válaszolni tudtak a feltett találós kérdésekre [19].

Hetvenöt-nyolcvan évvel ezelőtt sok házasságot a vagyon miatt kötöttek. Miska Gizella eszenyi adatközlő elmondta, hogy a községben is volt rá példa, hogy a fiú nem szerette a lányt, akit feleségül kellett vennie, míg a lány szívből szeretett volna hozzámenni. Az esküvő azonban a szülők döntésén múlt: a lány szülei ragaszkodtak a házassághoz, és a fiú szülei sem ellenezték. Az esküvő napján, amikor a lakodalmi menet élő zenével megérkezett a menyasszonyos házhoz, a cigányzenészek a kapuban megálltak, ahogy az a szokás volt. A fiú ekkor a következő nótát énekelte el:

*„Adjon Isten édesanyám, jó estét, jó estét!
Hoztam kendnek egy szép barna menyecskét,
Barnának barna volt, de nem volt szép.
De nem azért hoztam, hogy szeretem,
Kell a föld nekem.” (Miska Gizella)*

Ez a dal a lány számára rendkívül fájdalmas és megalázó volt, hiszen tisztában volt vele, hogy a fiú, akit ő szeretett, nem szereti viszont, csupán a hozományért házasodik, de mégis leéltek együtt egy életet.

A vőlegény nyoszolyólánnyal állt meg a lányos ház előtt, a kapunál. Viccelődés, nevetés kíséretében kérték ki a menyasszonyt. A vőfély először bebocsáttatást kér:

*„Szerencsés jó napot a kapu vártásnak,
Áldást, békességet a hozzátartozóknak.
E lármás seregnék én vagyok vezére,
Kinek hozzátok van az intézete.
Egy kevés ideig felszállnánk hozzátok,
Ha részes tagjainkat szívesen látjátok.*

*Fogadjátok tehát őket szívességgel,
Legyetek irántok engedelmességgel.
Nyissatok hát kaput, melyet emberséggel,
Mi is megszolgáljuk jóságtok hűséggel.”*

Ekkor kezdik énekelni a *Nyisd ki babám az ajtót* [7, 19. o.].

A lakodalom során a násznép megérkezik a menyasszony házához, ahol eleinte a násznép nélküle szórakozik. A vőfély tréfás módon kikéri a menyasszonyt, idősebbeket és fiatalokat is megszólítva, humorosan:

*„Ez már egy kevésbé hasonlít hozzájá,
De mégsem olyan néki az orcája.
Hiszen tiszta rohadt tüdeje is mája,
De még ami legfőbb, félreáll a szája.”* [7, 21. o.].

A vőlegény mindenkiben hibát talál, míg végül előkerül az igazi menyasszony. Ekkor a vőfély bejelenti az esemény beteljesülését, a menyasszonyt a társaságnak ajánlja, és mulatságra buzdítja a jelenlévőket. A díszes ruhába öltözött menyasszony azonnal a figyelem középpontjába kerül, míg kíváncsi pillantások kísértik minden lépését. Anyja és idősebb nőrokonai könnyek közt búcsúztatják. A palócok és barkók lakodalmain a kendőket az eljegyzés és a lakodalom kezdetén is gyakran osztották meg, és a kikérő vőfélyeknek is több tucatnyi kendőt adtak át [27, 428. o.].

*„...Két lánykérő és egy násznagy vagy miköztünk,
Akik jó példával járnak mielőttünk.
Mindezeknek tehát kendőt készítsetek,
És a kiadással ne sokat késsetek.”* [7, 21–22. o.].

Ráti Éva elmondása szerint a kendők mintája fontos üzenetet hordozott. A keresztszülők nagyobb mintás kendőt kaptak, míg a vőfély a legszebb mintát kapta a lánykikéréskor. A minta alapján lehetett látni, hogy ki mennyire fontos a családnak. Egy kisebb, gyengébb minta jelezte, ha valaki nem teljesítette a kötelességeit, például a keresztszülő nem volt elég gondos vagy támogató az évek során. Ráti Éva elmondta

azt is, hogy a násznagy a vőlegény keresztapja volt, és az ő dolga az volt, hogy figyelje a ceremóniát, és ügyeljen arra, hogy minden rendben menjen.

A menyasszonyt először a szülőktől, nagyszülőktől, dédszülőktől búcsúztatták, majd a szomszédoktól, barátoktól.

„Most a hegedűnek némuljon zengése,

A sarkantyúnak is szűnjön a pengése,

Mert búcsúzásomnak most léssen kezdése...” [7, 21–23. o.]

A szalókai és eszenyi adatközlők elmondása szerint a vőfély még a lakodalom elején, a lány kikérése után kiabálta ki, hogy ki kivel fog vonulni az utcán, s hogy ki kinek lesz a párja. A párokat általában az ifjú pár írta össze előre. Antal Gizella szerint azokat, akiket összepároltak általában együtt is maradtak. A menyasszony kikérése után a községházára, majd a templomba ment az ifjú pár és a násznép. A tanúk általában a menyasszony és vőlegény testvérei voltak. A lakodalmat legtöbbször szombaton tartották.

A nászmenet együtt indult el, de sokszor megállították őket. Kádas Kornélia szerint nem mehettek el kétszer ugyanazon az útvonalon, körbe kellett menni a falun. Szokás volt, hogy a nászmenet elé kihúztak egy madzagot, jutalomként egy üveg italt adtak. Ráti Éva szerint a madzagkihúzásnak külön jelentése volt: ezzel mintha azt üzenték volna az ifjú párnak, hogy gondolják meg jól, akarnak-e tovább menni, megálljanak-e, vagy inkább visszaforduljanak. Antal Gizella szerint akkoriban leginkább cigány gyerekek húztak ki madzagot a nászmenet elé. A menet elején vitték a táskát, benne az italokkal, és egy tálcán süteményeket kínálgattak az embereknek. Ráti Ella úgy gondolta, hogy annak volt a legrosszabb, aki a falu végén lakott, mert akkorra már a sütemény nagy része elfogyott.

Antal Gizella megjegyezte, hogy az ő idejében Szalókán úgy volt szokás, hogy az ebéd a lányos háznál zajlott, majd a vacsora és a multság reggelig, a vőlegénynél. Akkoriban még nem sátras volt a lakodalom, bent ünnepeltek a házban.

A lakodalom napján nagy volt a sürgés-forgás a konyhában is. A

szakácsasszonyok sütöttek-főztek. A főzőasszony irányította a konyhai munkát. Ráti Éva részletesen mesélt arról, hogy milyen is volt főzőasszonynak lenni: jól kellett ismerje a teljes menüsört, és a tapasztalatára támaszkodva vezetni a segítőt. Általában három-négy ügyes asszony segítette, de ha csak egy valaki volt mellette, akkor is megoldották.

A menü egyszerűbb volt, mint manapság. Minden lakodalomban volt leves, amit tyúkból készítettek (cérnametélttel). A gazdagabb házaknál disznóhúsból készült leves (kockatésztával) is került az asztalra. A vőfély a következőket mondja a leves tálalásakor:

*„Csirkehúst is hoztam, mégpedig kétfélét,
Elhoztam a kakast, vele meg a jércét,
Hogy jutottam hozzá? Szépen elmesélem,
Hallgassanak rám hát figyelmesen, kérem.
Szaladgált a jérce, a kakas meg utána,
Én meg kaptam magam, s futottam utánuk.
Mefogtam kettőt, hamar, szerencsésen,
Leöltem őket és leforráztam szépen.
Lábukat kötéllel össze is kötöztem,
És egy nagy fazékba belegyömöszöltem.
A mi jó szakácsnének el is készítette,
Tessék, hát, uraim, vegyenek belőle.” [7, 36. o.]*

A főételek között megjelent a töltött káposzta, pörkölt/pecsenye/tejfeles, haluska vagy tört krumplics hússal, valamint fasírt és rántott hús, de ez utóbbiak inkább csak a tehetősebbeknél voltak.

*„...Nem régen beszéltem egy nagy óriással,
Kinek mind kétzebe tele volt tallérral.
Bámulatra méltó vala kövérsége,
Mivel tudom, hogy volt már vagy hét felesége,*

Kérdeztem, mitől van jó egészsége?

Mire azt felelte, pecsenye volt az ő elesége... ” [7, 37. o.].

Nagy kérdés volt, hogy mennyi tyúkot vágjanak a lakodalmakra. Ráti Éva elmondása szerint megszámozták, hogy minden emberre jusson egy darab hús. Egy tyúkból van hét darab, s azt beszorozták a vendégek számával, s annyi tyúkot vágtak le, hogy mindenkinek része legyen belőle. A sütemények közül a kóttes kalács volt a legjellemzőbb, ami minden lakodalomban az asztalra került. Emellett réteseket is sütöttek (diós, lekváros, mákos, túrós), valamint száraz süteményeket, mint például jégkiflit vagy darálóst. Antal Gizella megemlékezett, hogy akkoriban minden nyoszolyólánynak tortát kellett sütnie a lakodalomra. Még ajándékot is két helyre illett vinni, a vőlegény házához és a menyasszony házához is.

„Sütöttek menyasszonykalácsot is, ami hasonlított a mézes puszédlire. Az a szokás járta, hogy egy kosárba, vagy a menyasszony ruhájába öntötték ezt az apró süteményt, esetleg a kötényébe, és lementek a kapuhoz, ahol a szomszédok álltak, akiket szennyeseknek neveztek. Ők nem voltak meghívva az esküvőre, de illett őket megkínálni. A menyasszony a süteményt vitte, a vőlegény pedig bort és pálinkát.” – jegyzi meg Ráti Éva.

Az ételek elkészítése és a lakodalom megszervezése nagy munka volt, de ezek a hagyományok biztosították, hogy mindenki jól érezze magát, és még egyszerűbb fogások mellett is jó hangulatban telt az ünneplés.

Nagy Erzsébet szerint szokás volt a menyasszonyszöktetés is, amelynek természetesen következményei is voltak. Szalókán volt olyan példa is, hogy a vőlegény annyira féltékeny lett, hogy véget ért a lakodalom.

Az 1960-as években, helyenként ma is, vacsora végeztével a hagyomány szerint a nagyvőfély tányérral a kezében körbejár az asztalok között pénzt gyűjtve az ifjú párnak [17, 62. o.]. Antal Gizella egy érdekes szokásról számolt be:

„Akkoriban eladták a párnát, a nagyvőfély járt körbe, közben mondta a rigmusát: A vőlegény urunknak nagyon fáj a háta. Ilyenkor tartották a tálat, és

mindenki tett bele pénzt. A násznagy rakta bele a legnagyobb összeget. Manapság ez a szokás már nincs meg. Akkoriban a menyasszonytánc során csak aprópénzt adtak.”

Minden esetben élőzene szólt a lakodalmakon. A legtöbb adatközlő szerint úgy Eszenyben, mint Szalókán, ha a zenészek leültek enni, akkor vagy valaki elkezdett helyette énekelni vagy a nagyvőfély énekelt valamit.

A menyasszonyt éjfélkor kézről kézre adta a társaság, miközben gyors csárdás zenére táncoltak. Mindenki megfordult vele néhányat: "Eladó a menyasszony!" A táncot a vőfély kezdte és a vőlegényből lett új ember zárta, aki a legnagyobb összeget teszi a tányérba, mintha megvásárolná az új asszonyt. Ekkor kiragadtA a táncolók köréből, és elrohanT vele a házba [64, 924. o.]. A menyasszonyi tánc után jellemző volt a tányértörés.

„Volt a komatál, amit a keresztapa tartott, egy hímzett kendővel volt letakarva. A vőfélynél volt egy porcelántányér, és aki szeretett volna a menyasszonnyal táncolni, annak nyíltan, mindenki előtt vállalnia kellett, hogy mennyi pénzt tesz a tányérba. Ezt azért figyelték, mert az illett később visszaadni, akár a szülőknek, akár a fiataloknak, ugyanúgy, mint az ajándékot. Amikor véget ért a menyasszonytánc, és a vőlegény felkapta a menyasszonyt, a vőfély sikkesen a földhöz vágta a tányért, hogy az összetörjön, ezzel jelezve, hogy ilyen pattogós, fürge menyecske lesz az új asszonyból. Ha viszont a tányért olyan homokos talajon törte el, ahol nem tört össze, akkor nagy nevetés támadt: Na, lusta asszony lesz belőle! Ez persze később vagy igaznak bizonyult, vagy nem.” (Ráti Éva)

Kádas Ilona szerint *„...ahány darabra törik a tányér, annyi év boldogságot jelképez.”* A fiatal pár távozása után a násznép még tovább folytatta a mulatságot [32, 149. o.]. A házasságkötés egyúttal avatással járt, amely során a legény férfivá, a lány pedig asszonnyá vált. Az avatási ceremónia nőknél három szakaszra osztható: az elhalásra, a kontyolásra és az egyházi avatásra. Az elhalás az új pár első közös éjszakáját, a nászéjszakát jelentette, ami egykor jogi fontossággal bírt, és a házasság érvényességének feltételévé vált [27, 454–455. o.].

A menyasszonyi tánc után megszámozták mennyi pénzt sikerült összegyűjteni ezalatt az idő alatt, ez lett az első közös pénzük. Megtörtént a menyasszonyi ruha levétele, a menyecske ruhát az anyós varrattatta a menyének. Általában piros színű volt vagy pöttyös. Volt előtte hímzett kötény is, s a menyecske fejére piros pöttyös kendőt kötöttek. Ahogy kiléptek, a muzsikások a következőket énekeltek: *„Asszony lett a lányból, a bimbóból rózsza.”* (Ráti Éva) Antal Gizella adatközlő szerint, amint megtörtént a menyasszonyi ruha levétele, s az ifjú pár visszatért, a vőfély a következőket mondta: *„...feltették a kontyot, alá meg a gondot”*.

Az adatközlők elmondása szerint a házassági ajándék pénztárcafüggő volt. A közelebbi rokonok nagyobb ajándékot vettek, a távolabbi rokonok kisebbet. Volt, aki vitt ágyneműt, díszpárnát, fazékkészletet, pohárkészletet vagy húsdarálót. Aki pl. húsdarálót vitt, az gazdagabbnak számított.

Szalókán és Eszenyben is a lakodalom utáni nap a két család között volt egy visszavágó. A párnak illő volt vasárnap templomba mennie. Körülbelül két héttel a lakodalom után pedig ún. nászebédet tartottak a lányos háznál és a fiús háznál is.

Miska Gizella édesapja a következő szavakat mondta neki, mielőtt menyecskének ment a leendő férje otthonába *„Lányom, most idegen házba mégy, de az lesz majd a te otthonod.”* Ez az idézet emlékeztet bennünket arra, hogy régebben a szeretet és az elfogadás fontosabb volt, és az emberek nyitottabbak voltak egymás felé. A lakodalom régen nemcsak a két ember, hanem a két család egymásra találását is jelentette. Fontos, hogy ezt a hagyományt és értéket megőrizzük, és újra hangsúlyozzuk az emberi kapcsolatok fontosságát és a szeretet erejét.

Összegezve, Eszeny és Szalóka szokásai között a hagyományok ápolásában figyelhető meg jelentős különbség. Még ha ezek a szokások néha össze is fonódnak, észrevehető, hogy a szalókai lakosok – még napjainkban is – részletesebben ismerik ezeket a szokásokat. Például míg a szövést Szalókán többen is gyakorolják, Eszenyben már nem jellemző. Eszenyben az is megfigyelhető, hogy ezek a szokások kevésbé maradtak fenn, a fiatalabb generáció pedig már szinte nem is ismeri őket,

leginkább a máig megőrzött általános hagyományokat ismerik csak. Az adatközlőkkel folytatott beszélgetések alapján a fiatalabbak körében leginkább az udvarlási szokások bizonyos elemei élnek tovább, például a páros napokon való udvarlás hagyománya, vagy az a tréfás megjegyzés, hogy aki páratlan napon udvarol, az hagymáért jár.

A lakodalmi szokások terén a két község között kevés eltérés mutatkozik, mivel a vőfélyek tevékenysége révén a hagyományok összefonódtak. Ugyanakkor Szalókán még található vőfély, aki ma is vesz részt lakodalmak lebonyolításában, míg Eszenyben ez a szerep már teljesen eltűnt. Az idősebb generáció emlékei között különleges helyet foglal el egy mára feledésbe merült lakodalmi szokás, a párna eladása, amely a lakodalom során az ifjú pár számára biztosított pénzgyűjtési lehetőséget.

4. A TEMETÉS SZOKÁSKÖRE ESZENYBEN ÉS SZALÓKÁN

A temetés szokásai Eszenyben és Szalókán gazdag hagyományokat tükröznek, amelyek a gyász feldolgozásában és a búcsúzásban játszanak fontos szerepet. Ezek a szokások nemcsak az elhunyt iránti tiszteletet fejezik ki, hanem a közösség összetartozását és a halál utáni életbe vetett hitet is. Perdukné Lator Ilona monográfiájában Visk temetkezési szokásaival foglalkozik. Munkájában felosztja a halálhoz kapcsolódó szokásokat a halál előjelei, a haldoklás folyamata, a halál beállta utáni események, a virrasztás, a temetés, valamint a gyász és az emlékezés témaköreire [47, 352 o.]. Kutatásom során én is ezen felosztást követtem.

6.1. Haláljósító jelek

Ujvári Zoltán szerint a halál bekövetkeztére vonatkozó előjelek három csoportba oszthatók: álmok, állatok viselkedése és hangja, valamint tárgyak vagy bútorok helyzete és harangok hangja. Az előjelek értelmezése gyakran a helyzettől függ: ha nincs nyilvánvaló ok a halálra gondolni (pl. súlyos betegség vagy öregség), az álmokat és eseményeket más jelentéssel ruházzák fel. Előfordulhat, hogy bizonyos jelek olyan körülmények között is a halál gondolatát idézik fel, amikor semmilyen reális ok nem mutat arra. Ezen túl az előjelek gyakran összekapcsolódnak a halálra utaló jelenségek és a halálra esélyes személyek megjelenésével, például álmokban [57, 14. o.].

Nagy Erzsébet elmondása szerint az idősebbek, az öregek hittek a halált megjósoló előjelekben. *„Úgy gondolták, hogy ha valaki húsról álmodik is rossz dolog történhet meg. A véres hús szerencsét jelentett, de ha sima húst, szalonnát vagy darabolt disznóhúst látott valaki álmában, azt a halállal hozták összefüggésbe. Néha még a halál kaszásként is megjelenhetett az álomban.”* – jegyzi meg Ráti Éva.

Miska Gizella, eszenyi adatközlő, megemlített egy ismert régi nótát a halálmadárról, amely a halálra és az elmúlásra utaló szimbólumként is szolgál:

„Kuvik madár, szól a kuvik madár

*Mingyár megvirrad már.
Meghal innen valaki már.
Én halok meg, nem az, akit szeretek,
Mert éngemet megöl a szerelem.”*

Kádas Ilona, Ráti Ella *csivik madár*nak említi azt a bizonyos, ún. halálmadarat. Az adatközlők, még a fiatalabb adatközlők is megemlékeztek még a kutya vonyítást is ilyen előjelenként, de az sem ritka, ha a kutya elhalálozik a gazdája után. Kacsó Eszter szerint a bagoly huhogása is ilyen előjelnek számított. Soós Tamás megemlékezett, hogy fogakkal álmodni is halált jelentett, ha vérzett a fog és fájt, akkor közeli hozzátartozó halálára lehetett számítani, ha nem vérzett és nem fájt, akkor távolira. Csontos Karolina szerint Eszenyben és Szalókán úgy tartják, hogy akiről a faluban tévesen elterjesztik halálhírét, az hosszú életű lesz.

Az adatközlők elmondása szerint a halál közeledtét erősítheti az is, hogy a beteg hirtelen jobban lesz, vagy az, ha félrebeszél. Mondták azt is, hogy a haldokló mellett nem szabad sírni (visszasírni), mert akkor nehezen fog meghalni, hagyni kell, hogy a lélek nyugodtan kiszálljon.

6.2. Virrasztás

A halál után az első teendők közé tartozik a halott rendbetétele, a halottas szoba kialakítása, a koporsó elkészítése, valamint a harangozó és a pap értesítése. Leggyorsabban a szomszédok sietnek a család segítségére, ők értesítik a rokonokat, és segítenek a ház és az udvar rendbetételében, valamint a halott előkészítésében. A harangozó ekkor meghúzza a harangot [47, 87. o.]. A harangszó azonnal jelzi a közösség számára, hogy valaki elhunyt. A harangozásnak hagyományosan megkülönböztetése van attól függően, hogy férfi vagy nő hunyt el. Ezen különbségek nemcsak a gyász tiszteletét fejezik ki, hanem a közösség hagyományainak és szokásainak ápolását is szolgálják.

Szalókán, csakúgy mint Salamonban, a férfinak először a nagyharangot, majd a

kisharangot húzzák meg, végül összehúzzák, míg nőnek először a kisharangot, majd a nagyharangot húzzák össze. Gyereknek ugyanez a rend érvényes, továbbá reggel és délben mindig egyszer összehúzzák a harangokat [9, 126. o.]. Miska Gizella a következőket mondta: „*Ha férfi hal meg, akkor háromszor harangoznak: először egy hosszút, aztán két rövidebbet. Ha nő hal meg, akkor három rövidet.*” Ráti Éva szerint régen jellemző volt, hogy annak nem harangoztak, aki önkezeléssel vetett véget életének vagy, ha „...*hívó vallású volt*” az illető.

Az idős emberek gyakran tudatosan készülnek a halálra, különösen a nők szoktak előre rendelkezni arról, hogy milyen ruhába szeretnének temetkezni, sőt, vannak, akik ezt már előre el is készítik [47, 53. o.]. „*Régen nem lehetett külön szemfedelelet venni. Ha valaki fiatalabb volt, már előre elkészítették a szemfedelelet meg a ruhát, az alsóneműt is. Mindig azt mondták: ha meghalok, ezt adjátok rám.*” – jegyzi meg Ráti Ella. Elmondása szerint a halál beálltakor bezárták az ablakot: „... *nehogy felfújódjon a halott.*” Ekkor a tükröket is letakarták a házban.

A halállal és temetéssel kapcsolatos szokások sok ősi vonást őriznek, például a hidegágy használatát, ami régen két székre helyezett szalmazsák volt, míg most már rendes ágyon történik [42, 223. o.]. Antal Gizella adatközlő szerint: „*Először megmosdatták a halottat, felöltöztették, aztán párnára, az asztalra fektették, mert akkor még nem volt koporsó. Másnapig, amíg elkészült a koporsó, a halott ott feküdt az asztalon. Alá három párnát tettek, a fej alá egy magasabbat.*” A halott mosdatása és öltöztetése is szigorú előírások szerint történt: csak tiszta vízzel, szappan nélkül mosdatták, és a fésült haját a koporsóba tették. Abán a halottal érintkező ruhákat is eldobták, mivel a halott teste tisztátalannak számított [30, 93. o.]. A régi hagyományok, krónikások leírásai, s a székely mondák szerint, amikor egy kiváló levante meghalt, a siratóasszonyok megmosdatták a testét a szentpatakban, majd legfényesebb fegyverzetébe öltöztették és ravatalra helyezték [61, 376. o.].

„*A halottat a koporsóba helyezték. Az egyház általában rendelkezik olyan lócákkal és asztalokkal, amelyeket a halotti tor alkalmával használnak, ezt halottas*

asztalnak hívják. Az asztalra fekete terítőt tettek, és a halottat mindig a legelső, legszebb szobába virrasztották.” – meséli Ráti Éva.

Kapuváron és Gartán az esti harangszó idején mindenki befejezte a ház körüli munkákat, és fekete gyászruhában indult a virrasztóra [16, 365. o.]. A doroszlói virrasztást helyben vérasztónak nevezik, és fontos része a helyi gyászszokásoknak. A virrasztás a koraesti órákban kezdődik, és gyakran éjfélig tartott. Ha valaki késő este halt meg, szűk körű, családon belüli virrasztást tartottak, majd a halálhírt reggel harangozással jelentették be, és még aznap eltemették az elhunytat. A virrasztóba minden rokonnak és ismerősnek illett elmenni, különösen, ha a temetésen nem tudtak részt venni [35, 145–147. o.]. A halálhoz kapcsolódó tárgyak nagy része a temetéskor a halottal együtt a föld alá kerülnek, beleértve a koporsót, a személyes tárgyakat, a halott ruháját és a halotti lepedőt is [11, 62. o.].

Ráti Éva szerint *„A halott mellé általában a ruháit helyezték, férfiak esetében például bicskát vagy a görbebotját, amivel járt. Ez azért volt fontos, hogy magával vigye a betegségét, a bot ne maradjon a házban, hogy a hozzátartozóknak ne legyen rá szüksége. A nők kezébe általában Bibliát és zsebkendőt adtak, néha pedig egy pénzérmét vagy papírpénzt is tettek, hogy ne menjenek üres kézzel a túlvilágra.”* Kertész Erzsébet szerint beletették az illető kalapját, borotváját, s minden tárgyat, amit szeretett használni, vagy ha elfelejtettek valamit, akkor kivitték a temetőre, hogy a halott nehogy visszajárjon.

A virrasztás alatt az érkezők köszöntései és a ravatal melletti szokások mellett a fiatalabb férfiak kártyáztak, míg a halott- és lámpásvivők csendesen beszélgettek és borral, pálinkával kínálták őket [16, 365. o.].

„A halottlátogatás során a szomszédok és ismerősök elvitték a koszorút, és bementek a halottas szobába, ahol a család és a közeli hozzátartozók a koporsó körül gyűltek össze. Ilyenkor részvétet nyilvánítottak, néhány percet a halott mellett töltöttek, imádkoztak a lelki üdvéért, majd csendben, lehajtott fejjel távoztak.

Szalókán a látogatók gyakran ajándékot, pénzt, vagy a halotti torhoz szükséges

dolgokat – például tyúkot, lisztet, tojást – vittek, mint a lakodalomra. Eszenyben ez a szokás nem volt jellemző. Leginkább csak pénzt vittek a közeli hozzátartozók.” – jegyzi meg Csontos Karolina. Filip Alexandra érdekességként emeli ki, hogy Szalókán füzetet vezetnek a lakodalmakról és temetésekről még napjainkban is. Ebben feljegyzik, ki mit vitt ajándékba, ugyanis szokás, hogy később viszonozzák a kapott dolgokat. Kertész Erzsébet szerint a virrasztáson azt is megfigyelték, hogy ha ha a halott arca kisimult, egy fiatal fog hamarosan meghalni utána, ha pedig megráncosodott, akkor egy idős. Ez a hiedelem gyakran be is teljesedett.

A virrasztásra alaposan felkészültek: a család előkészítette a helyszínt és elrendezte a virágokat, hogy a gyászolók méltóképpen búcsúzhassanak. Régen a virrasztásnak különleges hangulata volt. *„Akkoriban nagy volt a dinomdánom: a virrasztás közben kínálgatni kellett, köttes kalácsot sütöttek, pálinkát is szolgáltak fel. Minden második ének után tálcával hozták az italokat. Sokszor énekelve mentek haza a virrasztóról.*” – emlékezett vissza Nagy Erzsébet.

Az adatközlők elmondása szerint a halottat éjszaka soha nem hagyták magára. Mindig valaki ott van a koporsó mellett, általában a feleség vagy a férj, vagy pedig a gyermekei. Nagy Erzsébet szerint a virrasztás Eszenyben este 9 óráig tartott, és 6-kor már énekeltek. Kacsó Miklós szerint régen akár 10 óráig is virrasztottak. Ráti Éva szerint manapság a virrasztás már rövidebb, kb. kétórás, amit a világjárvány és a háború kitörése is befolyásolt. Sőt az sem ritka, ha már virrasztást sem tartanak, s vagy a családi ház udvarról, vagy a temetőből kezdődik maga a temetés.

A legnagyobb veszteségnek azt tartották, ha valaki házasulandó korban vagy fiatal házasként halt meg [29, 433. o.]. Kádas Ilona szerint régen a fiatalon elhunytakat menyasszonyi ruhába öltöztették, a férjezettek fejét pedig bekötötték.

4.3. Temetés

A temetés a helyi társadalom legnyitottabb eseménye volt, ahol a közösség közvetlenül élhette át a gyászt és a halál élményét. A család, rokonok végezték a

temetéssel kapcsolatos feladatokat, beleértve a sír kiásását is [55, 368. o.]. „*Rokon nem ment soha sírt ásni. Szomszédok mentek leginkább.*” – jegyzi meg Kádas Ilona.

A sírásás (vagy sírvájás) hagyománya mélyen gyökerezik a közösségi életben. A sírásókat általában a virrasztó alkalmával hívták meg, és visszautasítás ritkán fordult elő. Egyes helyeken önként jelentkeztek, és gyakran nagyobb csoportok gyűltek össze, ahol munka közben esznek, isznak és szórakoznak. A sír megásását reggel kezdték, hogy az éjszakára ne maradjon üres, elkerülve ezzel a gonosz szellemek jelenlétét. A munkát a halottas háznál elfogyasztott reggeli után kezdték el, ahol a halott valamelyik férfi hozzátartozója segíthet a sír pontos helyének kijelölésében [10, 118. o.].

Ráti Ella szerint ma már Eszenyben és Szalókan is csak fizetett sírásók vannak, régen más volt a helyzet. A szalócai temetkezési szokásokban nagy jelentősége volt a sírásók számának és ellátásának, ami az elhunyt és családja iránti tiszteletet fejezte ki. Minél több sírásó vett részt, annál nagyobb megbecsülést tanúsítottak. „*A sírásóknak szalonnát, hagymát, főtt tojást, bort, valamint tízliteres korsóban pálinkát is vittek a temetőbe. Régebben volt, hogy 40 ember is elment sírt ásni.*” – jegyzi meg Kacsó Miklós.

Miután a sírásást befejezték, visszatértek a házhoz, ahol az udvaron, sátor alatt terített asztal várta őket, rajta káposztával, peccsenyével, pálinkával és borral. A háziasszonyok közben a halotti tor ételeit is elkészítették, amivel megkínálták a messziről érkező vendégeket és a sírásókat.

Az, hogy a temetést a háztól indították, sokkal emberközelibb, a szomszédok és a rokonok aktív részvételét igénylő szertartást eredményezett [33, 98. o.]. A temetési szertartás előtt a rokonság és a közeli hozzátartozók összegyűltek, a halott körül helyezkedtek el. A koporsót még a szertartás előtt leszegezték a házban. Az adatközlők szerint régebben a pap és a presbitérium is bement a halottas szobába, ahol imádkoztak és énekeltek, majd ezt követően vitték ki a koporsót az udvarra a szertartás folytatásához. Előfordult, hogy hamarabb le kellett szegezni a koporsót, ha

a test gyorsabban kezdett bomlani.

A pap az udvaron tartotta meg a szertartást, miközben a gyászolók – a falubeliek és ismerősök, akik tiszteletüket kívánják kifejezni – a számukra előkészített lócákon foglalnak helyet. Itt olvassák fel a búcsúztatót is az elhunyt életéről, amelyet általában a közeli hozzátartozók írnak össze.

Az adatközlők elmondása szerint az is meg van határozva, hogy a férfiak és a nők az udvar melyik oldalán helyezkednek el. Minden esetben a férfiak a halott és a pap mögött, míg a nők a kapunál, a halott előtt állnak meg. Ráti Éva és Kacsó Erika megemlítette, hogy régebben Eszenyben és Szalókán diktálás után temettek. Nagy Erzsébet szerint pedig akkoriban mindenki énekelt, akkor még nem volt énekkar.

A temetőbe halottaskocsival kísérték a halottat. A temetési szertartás után a lezárt koporsót négy férfi emelte a gyászkocsira, amelyet a kórus gyászénekekkel követett. A gyászkocsi fekete színű volt, és az oldalán koszorúkat helyeztek el. A gyászmenet után a koporsót a sírgödörhöz vitték, ahol rövid búcsúztatás után következett a sír elhantolása, és a koszorúkat a sírra helyezték el a fejfa mellett [23, 2. o.]. Az adatközlők elmondása szerint útközben megálltak a templom környékénél, énekeltek, majd pedig a temető kapujában is. Filip Alexandra szerint a sír betemetésekor a közeli hozzátartozók jelképesen egy marék földet szoktak a sírba dobni.

6.3. Halotti tor

A temetés után a gyászoló közösség visszatért a halottas házhoz, ahol két asztalt terítettek: az egyiket a sírásók, a másikon a családtagok ettek [59, 904. o.]. A halotti torok az évszázadok során jelentősen egyszerűsödtek, és ma már sokkal szerényebb formát öltöttek, mint régen. A mai halotti tornak többnyire már nincsenek ilyen élénk formái, és a régi, babonás hiedelmek hatására alakult szokások jelentősen eltűntek [43, 635. o.]. A temetés után a sírásók is visszatértek a házhoz, ahol ismét megvendégelték őket, mert ez a szokás fontos része volt a közösségi normáknak. Aki

ezt elmulasztotta, azt megszólták a faluban.

A szalókai adatközlők szerint régen a halotti tor gazdag lakomával járt, amelyen tyúkpörkölt/pecsenye, haluska, húsleves, kemencében sült kalács, friss kenyér és töltött káposzta is volt tálalva. A tor nagy eseménynek számított, hasonlóan egy lakodalomhoz. Eszenyben más volt a szokás. Ott szerényebben terítették meg az asztalt, volt töltött káposzta és szendvics.

Napjainkban a halotti torok méginkább visszafogottabbak, gyakran csak a szűk családi kör vesz részt rajtuk, és a meghívás egyéni döntés kérdése.

6.4. Gyász

Már Bethlen Gábor idejében is a gyász kifejeződött a fekete színű ruházat mellett más külsőségekben is, mint például fekete ostyával vagy spanyolviasszal ellátott levelekben. A gyász időszaka alatt a fényes mulatságokat mellőzték, és ha családi ünnepségre került sor, azt csendben és egyszerűen tartották. A gyászidő általában egy évig tartott, de voltak, akik hosszabbították azt, mint például Széchy György özvegye, Homonnay Mária férje halála után életfogytig fekete pecsétet használt [62, 89–90. o.].

Kunt Ernő szerint a gyász szociológiai értelemben a hiány megjelenítése, amely segíti a közösség által támogatott krízishelyzet kezelését. A gyászolók elkülönítését öltözetük, viselkedésük és életmódjuk változása mutatja, a gyászidő hosszát pedig a rokonsági fok határozza meg. Közeli hozzátartozók, mint szülők, gyermekek vagy házastársak gyászideje hosszabb, távolabbi rokonoké rövidebb idő. A múltban előfordult, hogy fiatalon megözvegyült nők egész életükben gyászruhát viseltek, jelezve a veszteség állandóságát [47, 89–90. o.]. Ráti Éva szerint szülőt, testvért, házastársat egy évig, anyóst, apóst egy fél évig, nagyszülőt, sógort, sógornőt három hónapig gyászoltak. Kacsó Erika szerint a gyászidőszak vége előtt egy héttel le kellett venni a fekete ruhát, mert a hiedelem szerint, ha ezt nem tették meg, az újabb halált vonzhatott a családba. Ráti Ella szerint volt olyan eset is, hogy valakit

megszóltak azért, mert sokáig hordta a fekete ruhát. Elmondása szerint egy hosszú gyász után nagyon nehéz színesbe öltözni.

Kádas Ilona szerint a férfiak máshogy gyászoltak, mint a nők. Nem öltöttek fekete ruhát, a gyász magukban zajlott. Ritkább esetben egy fekete szalagot varrtak a ruhájukra, de ma már az sem jellemző.

Összességében megállapítható, hogy bár Eszenyben és Szalókán a temetési szokások hasonlóak, Szalókán mindig nagyobb hangsúlyt fektettek a halotti torra és az előkészületekre. Eszenyben a szokások már régen is egyszerűbbek voltak, és ez a különbség napjainkban is megfigyelhető. Szalókán továbbra is több hagyományt tartanak meg, és nagyobb figyelmet fordítanak az ilyen eseményekre. A fiatalabb generáció már nem ismeri olyan részletességgel ezeket a szokásokat, mint az idősek, de élettapasztalataik alapján néhány hagyományt ők is megőriztek.

5. A SZOKÁSOKHOZ FÜZŐDŐ SZAVAK NYELVI SAJÁTOSSÁGAI

A témával kapcsolatban sok szót és kifejezést is feljegyeztem. Ezeket szócikkek formájában közlöm. A szócikk felépítése: megadom a szó köznyelvi alakját, annak nyelvjárási formáit, utána a grammatikai szerelést, majd a szófaji minősítést. Ezután feltüntetem az adott szó jelentéseit. Többjelentésű szó esetén csak a témával kapcsolatos jelentésre közlök példamondatot Eszeny és Szalóka nyelvhasználatából, jelölöm a hangtani változásokat is. Ezután, ha van, frazémát közlök a szóval. A szó eredetét is magyarázom a Zaicz Gábor-féle etimológiai szótár (EtSzt.) [22, 867 o.] és a Benkő Lóránd-féle történeti-etimológiai szótárak (TESz.) [2, 1142. o.; 3, 1111. o.; 4, 1230. o.] és az értelmező szótár (ÉrtSz.) [1] segítségével.

abrosz [-t, -ok, -a] fn

'terítő, takaró, lepedő': *Vikony szöszbül abroszt készítettek.*

Et. Szláv jövevényszó [EtSzt., 24. o.].

ágynemű ~ *ágybeli* [-t, -k, -je] fn

'ágyhoz tartozó, textilanyagból készült felszerelés': *Az ágybeli is a kelengye tartozéka vóut.*

Et. Összetett szó [EtSzt., 30. o.].

bába ~ [-át, -ák, -ja] fn

'szülésznő': *Régen bába vóut minden faluba.*

Et. Szláv jövevényszó [EtSzt., 62. o.].

bádog ~ [-ot, -ok, -ja] fn

'(mérő)edény' [ÉrtSz.]: *A szenes vizet bádogba csinálták meg.*

Et. Ismeretlen eredetű [EtSzt., 63. o.].

bicska ~ [-át, -ák, -ja] fn

'zsebkés' [ÉrtSz.]: *A férfiak mellé például **bicskát** is raktak a koporsóba.*

Et. Vitatott eredetű szó. 1. Belső fejlemény, ami a bicsak 'bicska' [1408 tn. (?), 1505 k.] szóból alakult ki hangátvetéssel. A -ka végződés az azonos hangalakú kicsinyítő képző hatását tükrözi. 2. Török jövevényszó, vö. ujjur bičyu 'kés', csagatáj bički 'fűrész', oszmán-török bički 'ugyanaz, suszterkés' [EtSzt., 79. o.].

borda ~ [-át, -ák, -ja] fn

'a vetülék tömörítéséhez használt fésűszerű szerkezet' [ÉrtSz.]: *A **bordába** párjával kellett szedni a cérnát.*

Et. Szláv jövevényszó, vö. horvát-szerb brdo, szlovák brdo, orosz [bjordo]: 'takácsborda'. A szó valószínűleg indoeurópai eredetű, vö. német (ófelnémet) bort 'hajófedélzet', lett birde 'szövőállvány' [EtSzt., 89. o.].

bunker ~ [-t, -ek, -e] fn

'fedezék, óvóhely': *A **bunkerbe** menekültünk a repülő elől.*

Et. Német jövevényszó [EtSzt., 99. o.].

bútor ~ *butor* [-t, -ok, -a] fn

'huzamosabb emberi tartózkodásra szolgáló helynek, helyiségnek a kényelmi berendezéséhez tartozik' [ÉrtSz.]: *A lány kelengyéje **butrot** is tartalmazott.*

Et. Vitatott eredetű. 1. Belső fejlemény. Szóhasadással keletkezett a bugyor alakváltozataként. 2. Déli vagy keleti szláv jövevényszó [EtSzt., 100. o.].

ceremónia ~ [-t, -ák, -ja] fn

'vallási szertartás': *A násznagy feladata vóut megfigyelni a **ceremóniát**.*

Et. Latin eredű szó [TESz. I., 422. o.].

ciha ~ [-át, -ák, -ja] fn

'párna-, dunyahuzat': *Az állatok tollait leszedték, azokat **ciháka** tették.*

Et. Német, közelebbről bajor-osztrák jövevényszó [EtSzt., 108. o.].

csörlő ~ *csüllő* [-t, -k, -je] fn

'olyan szerkezet, amellyel a vetülék fonalát a motolláról hüvelyre csévélik' [ÉrtSz.]:
*A fonal megtekerését a **csüllő** könnyítette meg.*

Et. Származékszó: a N. csől, csüll, csévél stb. folyamatos melléknévi igenevével, illetőleg a belőle alakult főnévvel azonos. A csől stb. ige a 'cséve' értelemben használt cső főnévből és alakváltozataiból képződött [TESz. I., 565. o.].

csősz ~ [-t, -ök, -e] fn

'a földeken levő termés, gyümölcs őrzésére felfogadott férfi' [ÉrtSz.]: *A **csőszök** vigyáztak a szőlőre.*

Et. Valószínűleg besenyő jövevényszó, vö. középtörök eredetű [EtSzt., 132. o.].

diktál ~ [-ok, -sz, -t] ige

'tollba mond; parancsol, előír': *Régen **diktálás** után énekeltek.*

Et. Latin jövevényszó [EtSzt., 146. o.].

dínomdánom ~ *dinomdánom* [-ot, -ok, -ja] fn

'nagy mulatság': *Régen nagy **dínomdánom** vóut a virrasztáson.*

Et. Játékos szóalkotással keletkezett, hangutánzó eredetű összetett szó (ikerszó).

Előtagja a dínom, utótagja a dánom [EtSzt., 147. o.].

egyszerű ~ *eccerü* mn

'egy részből álló, nem bonyolult': *Ha valaki álmába **eccerü**, nem véres hust lát, halált jelent.*

Et. Származékszó, az egy számnévből jött létre a -szerű képzőszerű utótaggal [EtSzt., 167. o.].

eszájg ~ *eccájg* [-ot, -ok, -ja] fn

'evőeszköz, evőeszközök': **Eccájg** az az edény, amit ünnepnapokon, jánykérők alkalmával vettek elő.

Et. Német, közelebbről ausztriai német jövevényszó [EtSzt., 182. o.].

eszváta ~ [-át, -ák, -ja] fn

'szövőszék': A pászmát fel kell húzni az **eszvátára**.

Et. Szláv, közelebbről déli szláv és valószínűleg szlovák eredetű [TESz. I., 807. o.].

fél ~ *fíl* [-ek, -sz, -t] ige

'nyugtalanodik, szorong': A gyerek nagyon **fíl**.

Et. Ősi, uráli kori szó [EtSzt., 198. o.].

fiú ~ *fijú* [-t, -k, -ja] fn

'gyermek, fiú, legény, férfi': A kendent a **fijuk** meg a **jányok** forgatták, minden vasárnap *dílután*.

Et. Ősi, finnugor kori szó [EtSzt., 209. o.].

fonó ~ [-t, -k, -ja] fn

'társas tevékenység, ahol téli estéken a falusiak, főleg a fiatalok fonás és szórakozás végett összegyűlnek' [ÉrtSz.]: A **fonó** ideális alkalmat teremtett az ismerkedésre.

Et. Származékszó. Szótöve: fon - ősi, uráli kori szó, vö. vogul pon- 'fon', osztják ponäl- 'sodor, cernáz'. A szó az uráli alapnyelvben *puna- 'fon, sodor' alakban élhetett. Származékai: fonal, fonál, fonat [1405 k.], fonódik [1416 u.], fonatos [1565], fonadék [1736], fonoda [1854] stb. [EtSzt., 214. o.].

föld ~ *főd* [-et, -ek, -e] fn

'szilárd talaj': *Kell a föld nekem.*

Et. Bizonytalan eredetű, esetleg származékszó. Alapszava a föl 'valaminek felső része, fölseje, teteje', végződése az eredetileg kicsinyítő jelentésű, majd személy- és helynévképzőként, illetve nagyító képzőként használatos -d névszóképző, a képzésre vö. fiú > fiód, gyenge > gyengéd [EtSzt., 217. o.].

füröszt ~ *fireszt* [-ek, -d, -ött] ige

'vízben fordít, vízben forgolódik': *Az első firesztís a bába dóga vóut.*

Et. Származékszó, melynek alapszava esetleg ősi, uráli kori szó [EtSzt., 226. o.].

gereben ~ [-t, -ek, -e] fn

'növényi rostok fésülésére, tisztítására való fogazott eszköz': *A megszáradt kendert a gereben segítségével tisztították le.*

Et. Jövevénytörzs egy déli szláv nyelvből vagy a szlovákból [EtSzt., 236. o.].

grizkoch ~ [-t, -k, -ja] fn

'rántott gríz': *Akkoriba nem hust rántottak, hanem grizet, ez vót a grizkoch.*

Et. Lokális nyelvhasználat.

guzsaly ~ *guzsaj* [-t, -ok, -a] fn

'egyfajta fonáshoz használatos eszköz': *A megmunkált szösz feltekerték, vitték a fonóba, s tették a guzsalyra.*

Et. Szláv jövevénytörzs, vö. horvát-szerb nyelvjárási szó [EtSzt., 249. o.].

gyalu ~ [-t, -k, -ja] fn

'taszítással forgácsoló kéziszerszám' [ÉrtSz.]: *Csináltak salátát is, gyaluval.*

Et. Bizonytalan eredetű, esetleg ősi, ugor kori szó [EtSzt., 251. o.].

haluska ~ [-át, -ák, -ja] fn

'galuska' [ÉrtSz.]: *A halotti toron vóut tyukból készült pörkölt, hozzá pedig szaggatott **haluska**.*

Et. Szlovák eredetű [TESz. II., 38. o.].

hívő ~ *hivő* [-t, -k, -je] fn

'valakinek a követője': *Aki önkezével vetett véget életének vagy, ha **hívő** vallású vót, annak nem harangoztak.*

Et. Szófajváltással és szóhasadással keletkezett, a hű 'hűséges, bizakodó' melléknév hív alakváltozatának főnevesülésével [EtSzt., 284. o.].

hugyosok ~ [-at, -a] fn

'szabályszegő udvarlók': *Akik páratlan napokon jártak udvarolni, **hugyosoknak** csúfolták.*

Et. Lokális nyelvhasználat.

kalács ~ [-ot, -ok, -a] fn

'finomlisztből tejjel, élesztővel készített tésztaféle': *A **kőttes kalács** mindenhol megjelent.*

Et. Szláv eredetű [TESz. II., 314. o.].

kaláka ~ [-t, -k, -ja] fn

'önkéntes segítőtársakból összeállt munkaközösség': *Akkoriba jártak **kalákába**, ott együtt dógoztak az emberek.*

Et. Román jövevényszó [EtSzt., 337. o.].

kásakoch ~ [-ot, -ok, -a] fn

'tejbe kásából készült édesség': ***Kásakochot** vittek enni a keresztszülők.*

Et. Lokális nyelvhasználat.

kelengye ~ [-ét, -ék, -je] fn

'ágynemű s ruhanemű mint a hozomány része': *A jány mán kízíti a kelengyét.*

Et. Vitatott eredetű. 1. Belső fejlemény. Szófajváltással keletkezett a kell 'szükséges' kel alakváltozatának -nde (~-ndő) melléknéviigenév-képzős származékából. A d > gy hangváltozásra vö. mezsgye szavunkat. Eredeti jelentése 'szükséges holmi' lehetett. 2. Latin jövevényszó [EtSzt., 359. o.].

kemence ~ [-ét, -ék, -je] fn

'kőből rakott tűzhely': *Rígen kemencébe sütötték a kenyeret.*

Et. Szláv jövevényszó [EtSzt., 361. o.].

kender ~ [-t, -ek, -e] fn

'érdes, szeldelt levelű, magasra növvő kétlaki rostnövény': *Nagymamával én is vóutam kenderet ásztatni.*

Et. Ótörök eredetű szó [TESz. II., 441. o.].

kéve ~ *kíve* [-ét, -ék, -je] fn

'learatott gabonának vagy más szálas terménynek egy kötegnyi csomója': *A kenderet kívíkbe kötötték.*

Et. Bizonytalan eredetű. Ótörök származtatásának — vö.: lat. küba 'kis szénarakás'; bask. küba 'boglya'; sor kobu 'kéve' (Radl.); csuv. kuba 'szénaboglya' — hangtani nehézségei vannak. — 2. jelentése külső hasonlóságon alapuló névátvitel eredménye; vö.: ném. Garbe 'kéve; fénynyaláb'; or. mon 'kéve; nyaláb, csóva (fényé, szikráké stb.)' [TESz. II., 477. o.].

koma ~ [-át, -ák, -ja] fn

'keresztstülő; barát, pajtás': *Eszenyben és Szalókán gyakran visszahívtak a komákat keresztstülőnek.*

Et. Szláv jövevényyszó [EtSzt., 382. o.].

köménymag ~ *kemínymag* [-ot, -ok, -ja] fn

'az ernyősvirágzatúak családjába tartozó, jellegzetes illatú növény, illetőleg ennek illóolajat tartalmazó, fűszerként használt barna magja': *Úgy tartották, hogy a keménymagos levestül az anyának jobban megjön a teje, a keménymagos tea pedig jó hasfájásra.*

Et. Vándorszó [TESz. II., 609. o.].

kompót ~ [-ot, -ok, -ja] fn

'cukros lében főtt, gyümölcsből készült étel': *A háziasszonyok egymást vendégelték meg, hol kompóttal, hol kukoricával.*

Et. Nemzetközi szó [EtSzt., 385. o.].

konty ~ [-ot, -ok, -ja] fn

'befont vagy összezsavart, a fej hátulján vagy a fejtetőn csomóban feltűzött hajzat': *Feltették a kontyot, alá meg a gondot.*

Et. Bizonytalan eredetű, esetleg hangutánzó-hangfestő szó [EtSzt., 389. o.].

kóperta ~ [-át, -ák, -ja] fn

'borító, boríték': *Kis kóperták vóutak, teli vóut írva.*

Et. Latin eredetű [TESz. II., 563. o.].

lábbeli ~ [-t, -k, -je] fn

'az öltözéknek a lábat védő része (bakancs, cipő, csizma, papucs, saru)': *Az esős idő miatt vízálló lábbelit választottam.*

Et. Magyar fejlemény: összetett szó, illetőleg a –beli utótag képzővé fejlődése után származékszóként elemezhető alakulat [TESz. II., 700. o.].

lábos ~ *lábás* [-t, -ok, -a] fn

'serpenyő': *A sőt lábásba megmelegítették meg.*

Et. Magyar fejlemény: jelentéstapadással jött létre a régi lábás serpenyő, lábás fazék stb. kifejezések alapján [TESz. II., 702. o.].

leány ~ *jány* [-t, -ok, -a] fn

'hajadon, nő, valakinek nőnemű gyermeke': *Az uccán a jány sose nem szólíthatta meg a fíjut.*

Et. Valószínűleg összetett szó. Előtagja, a le- ősi örökség az ugor korból, utótagja az -ány utótag feltehetően azonos az anya anyalapszavával [TESz. II., 734. o.].

liba ~ [-át, -ák, -ja] fn

'lúd': *Sok liba vóut minden házná.*

Et. Származékszó, a lib hívogató-terelő hangsor -a kicsinyítő képzős származéka [EtSzt., 439. o.].

licitál ~ [-ok, -sz, -t] ige

'árverez': *Szőlőbű font koszorút készítettek, amire licitálni lehetett.*

Et. Latin jövevényszó [EtSzt., 439. o.].

lóca ~ [-át, -ák, -ja] fn

'pad': *A kert végében álló régi lóca mindig a nagymamám kedvenc pihenőhelye vóut.*

Et. Szláv, közelebbről valószínűleg szlovák eredetű [TESz. II., 779. o.].

lúg ~ *lug* [-ot, -ok, -ja] fn

'fahamu': *Egy teljes nap főzték a hamut **lagnak**.*

Et. Szláv eredetű [TESz. II., 799. o.].

madártej ~ [-et, -ek, -e] fn

'tojásból és tejből készült édesség': ***Madártejet** mindig vittek babalátogatóba az anyának.*

Et. Összetett szó, melynek előtagja a madár, utótagja pedig a tej főnév [EtSzt., 452. o.].

mángorol ~ [-ok, -sz, -t] ige

'simító eszközzel (mángorlóval) puhít <mosott ruhát>': *A ruhát súlykolták, forrázták luggal, majd szárították és **mángorolták**.*

Et. Német jövevényszó [EtSzt., 460. o.].

mell ~ *mejj* [-et, -ek, -e] fn

'állatnak a felső elülső része': *A csirkének a **mejje** husa a legfinomabb.*

Et. Ósi, finnugor kori szó [EtSzt., 472. o.].

méreg ~ *míreg* [-et, -ek, -e] fn

'roncsoló anyag' [ÉrtSz.]: *A petróval vigyázni kell, mer az **míreg**.*

Et. Vitatott eredetű. 1. Alán jövevényszó. 2. Ósi, finnugor kori szó [EtSzt., 477. o.].

motolla ~ *motóla* [-át, -ák, -ja] fn

'fonalgombolyító eszköz': ***Felmotóllálták** a pászmát.*

Et. Jövevényszó egy szláv nyelvből, esetleg déli szláv eredetű [EtSzt., 493. o.].

nagyhasú mn

'állapotos nő': *A **nagyhasu** asszony még dógozott a szülésig.*

Et. Lokális nyelvhasználat, összetett szó.

nász [-t, -ok, -a] fn

'a házastársak szülei': *A nászok nagyon jó kapcsolatban vóutak.*

Et. Bizonytalan eredetű. Talán német jövevényszó [TESz. II., 1001. o.].

násznagy [-ot, -ok, -ja] fn

'vőlegény, ill. a menyasszony családjának egyik tekintélyes tagja' [ÉrtSz.]: *A násznagy a vőlegény keresztapja vóut.*

Et. Összetett szó. Az előtag 'házasságkötés' jelentésében szerepel benne. Utótagja a főnévi értékű, 'vezető, jelentős szerepű ember' jelentésű nagy [TESz. II., 1001. o.].

nokedli [-t, -k, -je] fn

'galuska': *Tőött káposzta, nokedli is főtt keresztelőre.*

Et. Német, közelebbről bajor-osztrák jövevényszó [EtSzt., 509. o.].

nyüstöl ~ [-ök, -sz, -t] ige

'nyű, koptat': *Reggeltű nyüstöli a fonalat.*

Et. Belső fejlemény, keletkezésmódja azonban vitatott. Származékszó, a nyelvjárási nyüst 'a szövőszék egyik alkatrésze' [1405 k.] -l igeképzős alakja. A nyüst bolgár eredetű, vö. bolgár (többes szám) [nyiscsi] 'nyüst', mely a 'fonal' jelentésű bolgár régi nyelvi [nyity] szóra vezethető vissza. [EtSzt., 519. o.].

orsó ~ [-t, -k, -ja] fn

'a fonáshoz használt 15–20 cm hosszú, fölül hegyes, alul kis koronggal ellátott, pálca alakú eszköz' [ÉrtSz.]: *A jány akarva-akaratlanul ejtette el az orsólyát.*

Et. Jövevényszó egy csuvasos típusú török nyelvből a honfoglalás előtti időből [EtSzt., 529. o.].

pálinka ~ *pájinka* [-át, -ák, -ja] fn

'gyümölcs- vagy gabonafajtából készült szeszes ital': *A sirásóknak vittek ki egy tiz literes korsó bort, pájinkát, szalonnát.*

Et. Szlovák jövevényszó [EtSzt., 546. o.].

pállik ~ [-ok, -sz, -tt] ige

'megerjed, meglágyul': *Egész íccaka megpállott a ruha.*

Et. Magyar fejlemény: szóhasadással különült el az 1. és 5. jelentésében ikesen használtpáros igétől. A szóhasadás oka és lehetővé tevője a szóbelseji rl-ll hasonulás lehetett [TESz. III., 73. o.].

pászma ~ [-át, -ák, -ja] fn

'fonalköteg': *A pászma egy fonalsodrat.*

Et. Szláv jövevényszó [EtSzt., 556. o.].

pecsenye ~ [-ét, -ék, -je] fn

'pörkölt, csirke paprikás': *Szalókán a halotti torra készítettek pecsenyét is.*

Et. Lokális nyelvhasználat.

pénz ~ *pínc* [-et, -ek, -e] fn

'fizetőeszköz': *Mindenki tett a tálba píncet.*

Et. Szláv jövevényszó [EtSzt., 564. o.].

petróleum ~ *petró* [-t, -k, -ja] fn

'kőolaj': *A petró jó vóut tetü ellen.*

Et. Vándorszó [EtSzt., 568. o.].

pítvar ~ [-t, -ok, -a] fn

'falusi ház előtere': *A fíjatalok a **pítvar** ajtóba megálltak, oszt beszélgettek.*

Et. Szláv eredetű szó [TESz. III., 217. o.].

púp ~ [-ot, -ok, -ja] fn

'köldök': *A bába vót mindig megnézni, hogy gyógyul-e a gyerek **pupja**.*

Et. Valószínűleg hangutánzó-hangfestőeredetű szó.

rékli ~ *rekli* [-t, -k, -je] fn

'blúz': *A **rekli** is a gyermekkelengyébe tartozott.*

Et. Bajor-osztrák eredetű szó [TESz. III., 372. o.].

rigmus ~ [-t, -ok, -a] fn

'tréfás versezet, rímes mondóka': *A **rigmuson** mindenki jót nevetett.*

Et. Szóhasadás eredménye: a ritmusnak előbb alakilag, azután jelentésileg is elkülönült változata [TESz. III., 414. o.].

rönk ~ *rúnkő* [-t, -ők, -je] fn

'a levágott fatörzs egy darabja': ***Rúnkőt** horttá, szakkaggy meg, mégsem házasottá meg.*

Et. Ismeretlen eredetű szó [TESz. III., 457. o.].

sikkes mn

'viselkedésbeli finomság, könnyedség': *A menyasszonyi tánc végén a vőfély **sikkesen** fődhöz vágta a tányirt.*

Et. Francia eredetű szó [TESz. III., 535. o.]

sódar ~ [-t, -ok, -a] fn

'füstölt sonka': *Illő vóut disznó **sódart** is vinni a keresztszülőknek.*

Et. Német jövevényt, vö. középnémet, hazai korai újfelnémet szó [EtSzt., 657. o.].

stafétli ~ [-t, -k, -je] fn

'a tornác oldala, deszkából': *Meg kellett fogni a stafétlit, s a talpukkal törtük a kendent.*

Et. Lokális nyelvhasználat

stafírung ~ [-ot, -ok, -ja] fn

'kelengye': *A jány kelengyéje, stafírun*gja ágybelit is tartalmazott.

Et. Német jövevényt [EtSzt., 664. o.].

sulyok ~ [-t, -ok, -a] fn

'valaminek a földre verésére, döngölésére használt súlyos, kalapácsszerű eszköz': *A sulyok fából készült eszköz.*

Et. Vitatott eredetű. — 1. A súly főnév -k kicsinyítő képzős származéka; vö. járok, törzsök stb. Az eredeti jelentés az 1. lehetett, a többi ebből fejlődött funkcióbeli hasonlóságon alapuló névátvitellel. — 2. Szláv eredetű [TESz. III., 615. o.].

szakajtó kosár [-at, -ak, -a] fn

'szalmából font, kenyérsütésnél használt kosár': *A vendígek szakajtó kosárral vittek 6 kg lisztet.*

Et. Ez a német Simperl 'szakajtó' változata [TESz. III., 1225. o.].

szalag ~ *szallag* [-ot, -ok, -ja] fn

'színes vékony csík': *Piros szallagot tettek a gyerek kezére.*

Et. Vitatott eredetű. 1. Ósi, ugor, esetleg uráli kori szótó magyar képzéssel, 2. Belső fejlemény, a *szál* főnév -g névszóképzős származéka [EtSzt., 678. o.].

szapul ~ [-ok, -sz, -t] ige

'szennyes ruhát lúgos vízben áztat': Az *asszony ruhát szapul*.

Et. Származékszó az ismeretlen eredetű, nyelvjárási szapu 'mosódézsza' [1181 tn. (?), 1395 k.] főnévből az -l igeképzővel, vö. gyalul (< gyalu) [EtSzt., 682. o.].

szekér ~ *szeker* [-et, -ek, -e] fn

'teherszállításra használt, igaerővel vontatott jármű': A *kendert szekerre rakták*.

Et. Vitatott eredetű szú. 1. honfoglalás előtti iráni jövevényszó, 2. ősi, ugor kori szó [EtSzt., 688. o.].

szemfedél ~ szemfedel [-et, -ek, -e] fn

'a halott szemére készített ruhadarab, halotti lepel': *Régen nem lehetett venni szemfedelet*.

Et. A szó család tagjai összetett szavak [TESz. III., 716. o.].

szennyesek [-et, -ék, -je] fn

'azok a szomszédok, akik nem voltak meghívva a lakodalomra': *Mennyasszony kaláccsal kínálták meg a szennyeseket*.

Et. Lokális nyelvhasználat.

szép ~ *szíp* mn

'tetszetős': *Barnának barna vóut, de nem vóut szíp*.

Et. Valószínűleg ősi, finnugor kori szó [EtSzt., 695. o.].

szerető [-et, -k, -je] fn

'komoly udvarló': *Annak a jányinak komoly szeretője van*.

Et. Lokális nyelvhasználat.

szösz ~ [-t, -ök, -e] fn

'finom, kenderből vagy lenből nyert rost': *Vóut apró szösz, meg víkony szösz.*

Et. Bizonytalan eredetű, esetleg ősi, finnugor kori szó [EtSzt., 713. o.].

tejfeles ~ [-t, -ek, -e] fn

'pörkölt tejföllel bekészítve': *Tejfelest is vittek babalátogatóba.*

Et. Lokális nyelvhasználat.

teknő ~ *tekenő* [-t, -k, -je] fn

'fából kivájt, tál alakú, dagasztásra, mosásra használt házi eszköz': *Észjakára a tekenőbe hagyták a vizet.*

Et. Ótörök eredetű szó [TESz. III., 879. o.].

tengeri ~ [-t, -k, -je] fn

'kukorica': *A mosóknak cukros tengerit főztek.*

Et. Jelentéstapadással keletkezett, a *tengeri búza* 'kukorica' szószerkezetből önállósult [EtSzt., 737. o.].

tép ~ *típ* [-ek, -el, -ett] ige

'szaggat, tépáz': *Megtípték a libát.*

Et. Ismeretlen eredetű régi szó. A lelki gyötrődésre utaló *tépelődik* származék -l gyakorító és -*ődik* visszaható képzővel keletkezett [EtSzt., 738. o.].

tinó ~ [-t, -k, -ja] fn

'még munkára nem fogott borjú': *Húshagyó, itt is van egy vín tinó.*

Et. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó [TESz. III., 920. o.].

toll ~ *talú* [-t, -uk, -ja] fn

'madár testét rendsz. sűrűn borító, szaruanyagból való képződmény, amely részben

üreges, részben tömör (cséve és szár) gerincből és gerinchez csatlakozó, ill. abból kinyúló, zászlóra emlékeztető lemezekből áll' [ÉrtSz.]: *A liba taluját szítválogatták a tollfosztón.*

Et. Ósi, urál kori szó [EtSzt., 749. o.].

tor ~ [-t, -ok, -ja] fn

'lakoma, vendégség': *Nagyon sokan megjelentek a halotti toron.*

Et. Vitatott eredetű. 1. Belső fejlemény, a torok alapszavául is szolgáló torból keletkezett jelentésselkülönülés útján. 2. Jövevényszó egy török nyelvből a honfoglalás előtti időből [EtSzt., 750. o.].

tornác ~ [-t, -ok, -ja] fn

'terasz': *A kendert a tornácon szárítottuk.*

Et. Vitatott jövevényszó [EtSzt., 750. o.].

tüll ~ *till* [-at, -ak, -ja] fn

'fátyolszövet' [ÉrtSz.]: *Kacsaszírt kentek egy kis tilldarabra.*

Et. Nemzetközi szó [EtSzt., 768. o.].

uborka ~ *ugorka* [-át, -ák, -ja] fn

'zöldség': *A lakodalomra készítettek ugorka salátát is.*

Et. Szláv eredetű szó [TESz. III., 1022. o.].

vakarcs ~ [-ot, -ok, -a] fn

'a sütőteknő belső oldaláról levakart tészta, ill. az ebből készült cipó' [ÉrtSz.]: *A vakarcsot a kenyeret sütő helyről származó tésztából készítették.*

Et. Névszói származékszó. Szótöve: vakar. Esetleg származékszó egy önállóan nem adatolt, ismeretlen eredetű szótövből [EtSzt., 786. o.].

vén ~ *vín* mn

'idős': *Vín vagyok én mán.*

Et. Bizonytalan eredetű szó, talán ősi örökség a finnugor korból [TESz. III., 1022. o.].

vér ~ *vír* [-t, -ek, -e] fn

'az ember és a gerinces állatok ereiben keringő piros színű nedv, illetőleg a rovarok, férgek, gerinctelenek szervezetében ehhez hasonló sárgás nedv': *A nagy uccán nemes vír lakott.*

Et. Ősi örökség a finnugor korból [TESz. III., 1116. o.].

vetelő ~ *vetilő* [-t, -ök, -je] fn

'a szövőgépnél csónak alakú alkatrésze, amely ide-oda mozogva a vetülék fonalat a láncfonalak közé beveti': *A vetilő az eszváta tartozéka.*

Et. Származékszó. Szótöve: vakar. Esetleg származékszó egy önállóan nem adatolt, ismeretlen eredetű szótövből [TESz. III., 1133. o.].

viasz [-t, -ok, -a] fn

'állati v. növényi eredetű, zsírsavakból és alkoholból álló, zsíros fényű és tapintású, meleg állapotában formálható, könnyen égő anyag' [ÉrtSz.]: *Volt néni, aki kiöntötte viaszbú vizbe, hogy nem-í a gyerek megijjedt valamitű.*

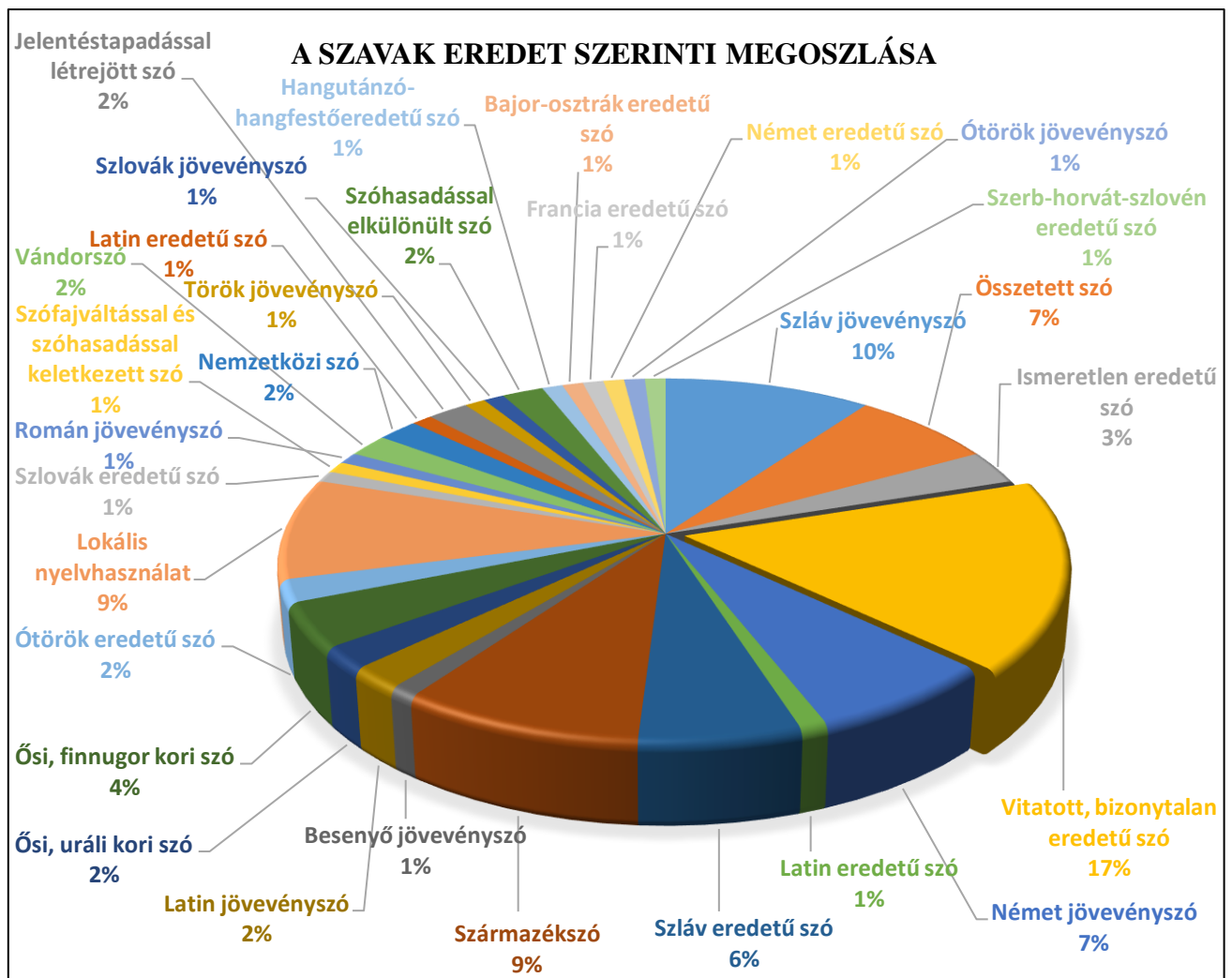
Et. Szerb-horvát vagy szlovén eredetű [TESz. III., 1137. o.].

vőfély [-t, -ek, -e] fn

'a lakodalmat megszervező férfi': *A legszebb mintás hímzett kendő a vőfélyt illette.*

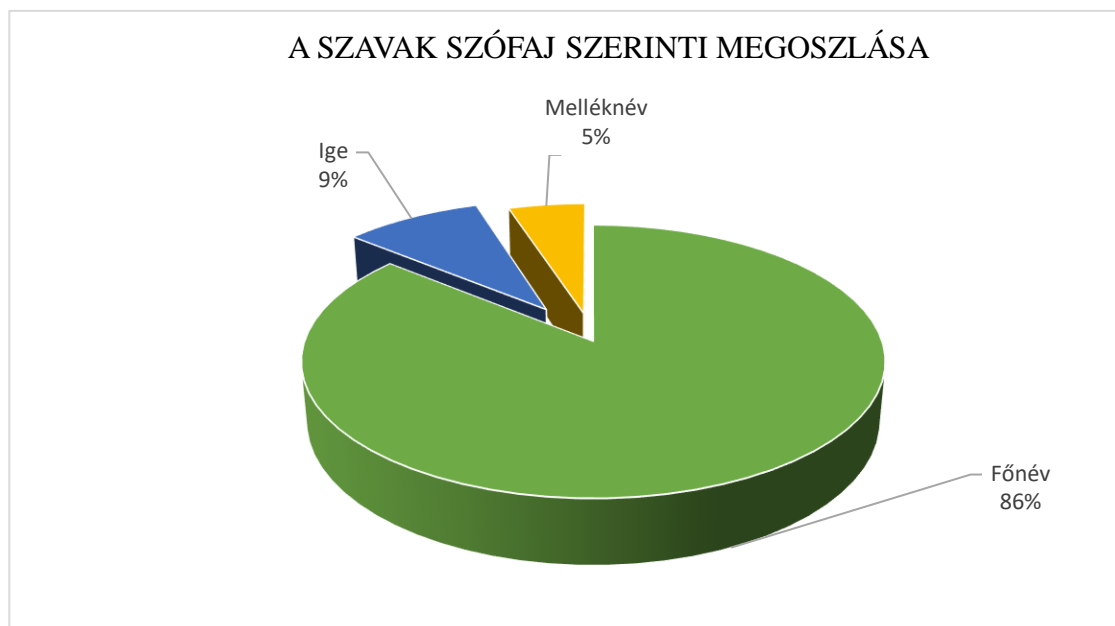
Et. Összetett szó. Előtagja a vő- főnév, melynek nemcsak 'férj' hanem 'vőlegény' jelentése is régi. Utótagja a 'társ, részt vállaló személy' jelentésben használt -fély főnév. [TESz. III., 1176. o.].

Dolgozatomban összesen 100 szót elemeztem, magyarítottam a szavak eredetét és jelentését is, ezeket példamondatok segítségével támasztottam alá. Eredet szerinti megoszlásuk az alábbi diagramon látható:

A feldolgozott 100 szó eredete jelentős változatosságot mutat. A legnagyobb arányban vitatott vagy bizonytalan eredetű szavak szerepelnek (17%). Ezt követik a szláv jövevényszavak (10%) és a besenyő jövevényszavak, a származékszavak és a lokális nyelvhasználat (9%). Az összetett szavak (7%) és szláv eredetű szavak (6%) is számottevő részét képezik a munkának. A többi kategória 1-2%-os arányt képvisel, így például a német, latin, török, szlovák és román jövevényszavak, valamint a hangutánzó, szóhasadással vagy jelentéstapadással keletkezett szavak.

Vizsgáltam a szavak szófaj szerinti megoszlását is, melyet a következő diagramon ábrázolok:

A diagram szerint a feldolgozott szavak 86%-a főnév, 9%-a ige és 5%-a melléknév.

6. SZÓKINCSFEJLESZTÉS AZ ISKOLÁBAN

A kifinomult és pontos megnyilatkozások alapja a gazdag szókincs, amelynek fejlesztése folyamatos és kiemelt jelentőségű feladat. A szókincs bővítése, akár csak a helyesírás oktatása, egyik iskolatípusban sem jelenik meg önálló tantárgyként. Az e területhez kapcsolódó ismereteket a nyelvtanítás tudatos és rendszeres folyamatába kell beépíteni. Számos hatékony módszer, eljárás és gyakorlat segítheti ezt a munkát [44, 86. o.]

Az idő múlásával azonban a szókincs egyes elemei különbözőképpen élnek tovább. Az emberi élet fordulóival kapcsolatos szavak és kifejezések között akadnak olyanok, amelyeket főként az idősebb generációk használnak, míg a fiatalabb nemzedék számára ezek többnyire már csak passzív szókincsük részét képezik, és ritkán kerülnek alkalmazásra. Fontos feladatunk a tiszta magyar beszéd ápolása, hiszen az nemzetmegtartó erővel bír. Az iskolai magyarórák kiváló lehetőséget kínálnak arra, hogy feltárjuk és fejlesszük a tanulók szókincsét, különösen a szókészlettan oktatásának keretében.

A módszertani szakirodalom is foglalkozik részletesen a szókincsfejlesztő eljárásokkal. Adamikné Jászó Anna szerint a szókincsfejlesztés alapvető része az olvasásnak és az írásbeli szövegalkotásnak, és két fő területre osztható: a szókincs gyarapítására, illetve a meglévő szavak jelentésének tisztázására és finomítására. A pedagógusnak minden órára készülnie kell, különösen a szavak jelentésének pontos meghatározásával. A szókincs szervesen tárolódik az agy mentális lexikonjában, amely hálózati struktúrát követ. Az új szavak tanításakor a kapcsolataik feltárása is fontos.

Két alapvető módszert javaslom:

1. *Szómagyarázat*: A szavak jelentését pontosan meghatározzuk, felérendelt fogalommal és megkülönböztető jegyekkel.
2. *Szógyűjtés*: Tematikus vagy nyelvtani szempontú gyűjtés, mely lehet szakszavak, tájszavak vagy ritka szavak gyűjtése, illetve nyelvi játékok.

A cél a szavak pontos megértése és rendszerezett tudás kialakítása, hogy elkerüljük a bizonytalan szóhasználatot [5, 53–54. o.]

A szógyűjtés többféle módon is megvalósítható, attól függően, hogy milyen szempontot választunk. Tematikus gyűjtés során a fiatalabb diákokkal például foglalkozásokat (pl. vasutas, tanár, szakács) vagy vehetünk sorra. Az idősebb tanulók már foglalkozhatnak szakszavak, idegen eredetű kifejezések, ritka vagy elavult szavak, illetve nyelvjárási és átvett szókinccs gyűjtésével is. Ezeket a különleges szavakat érdemes rendszerezve, akár füzetben is vezetni. Példaként említendő Tótfalusi István „Vademecum” című kötete, amely ritkán használt, érdekes szavakat mutat be jelentésmagyarázatokkal és irodalmi idézetekkel. Ez a gyűjtemény elsősorban felső tagozatos diákoknak ajánlott, de középiskolások számára is hasznos lehet [44, 86. o.]

Bozsik Gabriella – Dobóné Berencsi Margit – Zimányi Árpád-féle szakirodalom 3 féle alapvető módszert javasol: szógyűjtés, szómagyarázat, szóképzlet hasznosítása [15, 107–108. o.]

Bár a legtermészetesebb út a szókinccsel való ismerkedésre a sokféle témájú, gyakori olvasás, a pedagógiai gyakorlatban hatékony kiegészítő lehetőséget jelentenek a szókinccsfejlesztő és -aktivizáló játékok. Ezek a játékok nemcsak nyelvi készségeket erősítenek, hanem örömszerző tevékenységként motiválják is a gyerekeket — különösen azokat, akik egyébként kevésbé vonzódnak a hagyományos olvasáshoz [31, 135–136. o.]

A nyelvi készségek fejlesztésének egyik legfontosabb eszköze a célzott, változatos nyelvi gyakorlatok alkalmazása. Ezek a gyakorlatok nemcsak a szókinccs bővítését segítik elő, hanem hozzájárulnak a nyelvi tudatosság, a helyes használat és a kreatív kifejezőkészség kialakításához is. A nyelvi gyakorlatok során a tanulók aktívan dolgoznak a szavakkal, azok jelentésével, formáival, és a szöveggörnyezethez való illesztésükkel, így mélyebb és tartósabb tudásra tesznek szert.

Ezek a feladatok a szakirodalom szerint különböző formában jelenhetnek meg:

1. Képekhez és rajzokhoz kötött gyakorlatok

- Alsó és felső tagozaton is alkalmazhatók, amikor a tanulók egy kép vagy jelenet alapján gyűjtenek szavakat (pl. szinonimák, szófajok szerint).
- Lehetőség van a metakommunikatív jelenségek, hangulati árnyalatok megfigyelésére, például egy gondolkodó gyerek képe alapján a *gondolkodik* ige különböző szinonimáinak és kapcsolódó mellékneveinek gyűjtése.

2. Szótárhasználati gyakorlatok

- A szótárak (pl. értelmező kéziszótár, szinonimaszótár, etimológiai szótár) használatának megtanítása, hogy a tanulók önállóan is képesek legyenek szavak jelentését, többjelentésűséget és szófajokat felismerni.
- Fontos, hogy a tanulók megértsék a szócikkek felépítését és a szótári információkat hatékonyan használják.

3. Játékos nyelvi gyakorlatok

- Ezek lazítják az órát, javítják a tanulók motivációját és oldják a feszültséget.
- Példák:
 - Betűvesztő vagy betűtoldó játékok (pl. hiányzó magánhangzók pótlása értelmes szavakká).
 - Szórejtvő játékok, betűcserés feladatok, ahol adott szabály szerint kell szavakat alkotni.
 - Szavak gyűjtése adott kezdőbetűvel vagy témakörben.
 - Szólánc vagy keresztrejtvények megoldása.

4. Szövegalkotáshoz kapcsolódó gyakorlatok

- Szavak gyűjtése egy adott témához vagy műfajhoz, például elbeszéléshez, jellemzéshez, könyvismertetéshez, verselemzéshez.
- Ebben az esetben a szókincsfejlesztés szorosan kapcsolódik a fogalmazási készségekhez [15, 109–111. o.]

A játékos tanulás hatékony eszköze a nyelvi készségek fejlesztésének, mivel

egyszerre biztosít motiváló, ugyanakkor tét nélküli gyakorlási lehetőséget. A játék során a tanulók szabadon hibázhatnak, újrapróbálkozhatnak, miközben a verseny és az örömezzet fenntartja figyelmüket. A nyelvi játékok rendszeres használata nemcsak a szókinccset bővíti, hanem fejleszti a kreativitást, a gondolkodást, oldja a beszédgátlásokat, és támogatja a személyiség fejlődését is. A különféle játékok eltérő nyelvi területeket fejlesztenek: vannak, amelyek ritkább szavak megismertetésére, mások a kontextusba ágyazott nyelvhasználatra, asszociációs gondolkodásra vagy a verbális önkifejezésre épülnek [31, 176. o.]

Az iskolai szókinccsfejlesztés során fontos, hogy a tanulók folyamatosan bővítsék szókinccsüket a tananyag elsajátítása közben. Ehhez sok gyakorlási lehetőséget kell biztosítani számukra, hogy az új szavakat különféle kontextusokban tudják használni és értelmezni.

A 2021-es tanterv a magyar nyelv oktatásában hangsúlyt helyez arra, hogy a tanulók fokozatosan ismerkedjenek meg a nyelv szerkezetével, szókinccsével, valamint tudatosan alkalmazzák az újonnan tanult kifejezéseket különböző kommunikációs helyzetekben. A tanterv nem konkrétan, hanem bizonyos témákba beépítve jeleníti meg a szókinccs fejlesztését segítő gyakorlatokat. A Magyar nyelv. 5–9. osztály című modell-tantervet [66] az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma bocsátotta ki 2021. július 12-én a 795. számú rendelet alapján, és az ukrainai általános iskolák magyar nyelven tanuló diákjai számára készült.

Az 5. osztályos tananyagban már korán megjelennek olyan témakörök, mint a beszédképesség fejlesztése és az összefüggő beszéd, amelyek szorosan kapcsolódnak a szókinccs tudatos bővítéséhez. A tanévet *A Kommunikáció* [69, 4. o.] című fejezettel nyitja, amelyen belül a *Nyelv és a beszéd* [69, 5–9. o.] alcím alatt többféle interaktív feladatot találunk.

A 6. osztályos tananyagban külön tanóra van szentelve a beszédképesség-fejlesztésre [70, 9–12. o.] A tanóra témája a szövegértés, vázlatkészítés, párbeszédalkotás és saját vélemény kifejtésének fejlesztése különböző

beszédhelyzetek alapján, a nyelvi és etikai szabályok betartásával. Például:

1. *Egy tanuló találjon ki egy főnevet, a többieknek pedig az a feladatuk, hogy minél több olyan jelzőt gyűjtsenek, amely az adott főnévre jellemző. Az nyer, aki a legtöbb jelzőt sorolta fel.*
2. *Játsszatok szóláncjátékot!* [70, 12. o.]

A 7. osztályos tananyag szintén a *Kommunikáció, szövegalkotás, beszédképesség témakörrel* [71, 4. o.] indít. A témakör során a tanterv kitér az alkalmi és ünnepi beszéd, köszöntők, hozzászólások, felszólalások mellett a szövegértési és szövegalkotási készségek fejlesztésére is.

Például:

1. *Írjatok olyan párbeszédet, amelyik reggelente, az első óra előtti öt percben hangzik el osztálytársak között!* [71, 29. o.]
2. *Olvasd el az alábbi szöveget! Útirajz-e vagy útleírás Petőfi Sándornak 1845-ben született Úti jegyzetek című írása?*
3. *Írj egy utazásról szóló üdvözlőt a szüleidnek!* [71, 33. o.]

A 8-9. osztályos tanterv is kiemelten foglalkozik a szövegértés és szövegalkotás fejlesztésével, hangsúlyt helyezve a kommunikációs készségek megalapozására és tökéletesítésére [72, 4–35. o.; 73, 4–15. o.]. Az általános iskolában jelentős hangsúlyt kap a beszédképesség, a szövegértés és szövegalkotás fejlesztése, a pedagógus feladata pedig támogatni a tanulók szókincsbővítését, párbeszédalkotását és véleménykifejtését.

A kutatás során 30 eszenyi gimnáziumi diákkal töltöttem ki az 1. sz. mellékletben csatolt kérdőívet, amely az emberi élet fontos fordulóival kapcsolatos fogalmak ismeretét vizsgálta Eszenyben és Szalókán. Ez a téma különösen aktuális a gimnáziumban, hiszen Szalókán csak elemi iskola működik, így a szalókai gyerekek Eszenybe járnak tanulni. A 7–9. osztályos tanulók papíralapú kérdőíven jelölhették be, milyen életfordulókat ismernek, használják-e ezeket a kifejezéseket, értik-e jelentésüket, és tudnak-e még hasonló fogalmakat felsorolni. A kitöltés

önállóan, felügyelet mellett zajlott, és nagyjából 30–35 percet vett igénybe. A kérdőív kitöltése előtt igyekeztem elmagyarázni nekik a kérdéseket is.

A felmérés során a tanulók 45%-a 7. osztályos (14 fő), 32% 8. osztályos (10 fő), 23% pedig 9. osztályos volt (7 fő). Arányaiban a 9. osztályosok ismerték a legtöbb kifejezést, míg számszerűen a legtöbb ismert szó a 7. osztályosokhoz köthető, mivel ők tették ki a minta közel felét.

Összesített adatok (31 fő)

Szó	Ismeri (fő / %)	Használja (fő / %)	Nem használja (fő / %)
bába	26 / 84%	12 / 39%	14 / 45%
eszcájg/eccájg	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%
eszváta	5 / 16%	1 / 3%	4 / 13%
kelengye/stafíring	18 / 58%	6 / 19%	12 / 39%
kóperta	10 / 32%	2 / 6%	8 / 26%
sódar	20 / 65%	7 / 23%	13 / 42%
bádog	28 / 90%	25 / 81%	3 / 10%
szenes víz	4 / 13%	1 / 3%	3 / 10%
szakajtó kosár	6 / 19%	1 / 3%	5 / 16%
tínó	12 / 39%	3 / 10%	9 / 29%
halotti tor	24 / 77%	10 / 32%	14 / 45%
vőfély	31 / 100%	31 / 100%	0 / 0%
tengeri	31 / 100%	31 / 100%	0 / 0%
stafétli	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%
csősz	18 / 58%	7 / 23%	11 / 35%

Az összesített táblázat eredményeként a felsorolt szavak mindkét községben egyaránt ismeretesek, ezért nem volt szükség községenkénti különbséget keresni. A felmérés célja az volt, hogy feltérképezsem, mennyire ismerik a helyi fiatalok az emberélet fordulóihoz fűződő szavakat.

Ahogy várható volt, nem minden tanuló ismerte az összes, a kérdőívben felsorolt kifejezést, és nem mindegyikük használja azokat rendszeresen. Csak akkor

tekintetem érvényesnek a szavak használatára vonatkozó jelöléseket, ha a körülírásnál is elfogadható magyarázatot kaptam. Az adatok megbízhatóságát mutatja, hogy a kapott eredmények viszonylag egységes képet mutatnak osztályonként. (2. számú melléklet)

A felmérés alapján a legismertebb szavak a *vőfély* és a *tengeri* (100%), valamint a *bádog* (90%) és a *bába* (84%), a kevésbé használt szavak közé tartozik többek között a *kóperta* (32%), *tinó* (39%), *eszváta* (16%) és a *szenes víz* (13%), míg ismeretlen szavaknak számít az *eszcajg* és a *stafétli*.

A felmérés alapján a lányok (17 fő) általában magasabb arányban ismerték és használták a vizsgált kifejezéseket, mint a fiúk (14 fő), de összességében a nemek közti különbségek nem voltak jelentősek.

A 31 tanuló legnagyobb arányban nagyszüleiktől (12 fő, 40%) és szüleiktől (9 fő, 30%) hallották a szavakat, kisebb részben szomszédoktól és barátoktól (egyenként 3 fő, 10%), míg könyvből és az internetről csak 2-2 fő (5-5%) tájékozódott.

BEFEJEZÉS.

KÖVETKEZTETÉSEK LEVONÁSA

Eszenyben és Szalóán az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokásokat a születéstől egészen a temetésig vizsgáltam. A szokásokat a szakirodalom szerint a születés szokáskörével kezdtem. A születéshez és a gyermekágy időszakához kapcsolódó népszokások és hiedelmek a hagyományos paraszti közösségekben nemcsak az egyéni élet fontos állomásait keretezték, hanem a közösségi élet szerves részét is képezték. Ezek a szokások – a várandósság alatti viselkedési szabályoktól kezdve, a szüléssel kapcsolatos szokásokon és az újszülött védelmén át, egészen a gyermekágyas időszak táplálkozási és látogatási szokásaiig – mind azt a célt szolgálták, hogy biztosítsák az anya és a gyermek testi-lelki jólétét, valamint megóvják őket a vélt vagy valós veszélyektől.

Összességében elmondható, hogy a fiatalabb generáció a születéssel és gyermekágyal kapcsolatos hagyományos szokáskört leginkább csak hallomásból ismeri, hiszen még saját bőrükön nem igazán tapasztalták meg a születés szokáskörével kapcsolatos összes élethelyzetet. Többen hallottak a szenes vizelésről, bár azt nem biztos, hogy ma is el tudnák végezni azt. Említést tettek a piros karkötő viseléséről is, vagy arról a szokásról, hogy ha egy nő akkor megy babalátogóba, mikor havi ciklusát éli, akkor meg kellett törölgetnie a gyerek arcát a legelső ruhadarabja oldalával, hogy ne pattogjon ki, ne legyen ótvaros.

Ezek a szokások csak azért maradtak fenn emlékeikben, mert az élethelyzetük szükségessé tette azt. Leginkább a szülőktől vagy nagyszülőktől ismerték meg ezeket a szokásokat, akik nemcsak felidéztek, de be is tartatták őket. Ezzel szemben az idősebb és a középső generáció nemcsak részletes magyarázatokkal tudott szolgálni, hanem személyes tapasztalataik révén mélyebb kötődés által tudtak kapcsolódni a témához. Mindkét településen hasonló hiedelmek jellemezték a szülést és a gyermekágyas időszakot, hiszen közös kulturális és vallási háttérrel rendelkeznek.

Diplomamunkám során kitértem a házasság szokáskörére is. A közösségi

tevékenységek – mint a kendermegmunkálás, fonás, szövés vagy a tollfosztás – kiemelkedő szerepet tölthettek be a falusi közösségek életében, különösen a téli időszakban. A fonás alkalmával nem csupán vásznak készültek kenderből: ezek az összejövetelek a párválasztás fontos színterei is voltak, ahol a fiatalok beszélgettek, énekeltek, és kötetlenül ismerkedhettek egymással. Érdekesség, hogy Szalókán a régi hagyományok közül a szövés még ma is gyakorolt tevékenység, míg Eszenyben egyre inkább feledésbe merül a hagyomány, különösen a fiatalabb generáció körében.

A kendermegmunkálás, szövés, fonás tevékenységről a fiatal generáció semmilyen információval nem tudott szolgálni. Meglepő módon Szalókán, az egyik fiatal adatközlő, Bacskai Dorina viszont tudott mesélni a tollfosztóról. Dorina a szalókai közösség azon fiataljai közé tartozik, akik számára kiemelten fontos a hagyományőrzés. Elmondása szerint a helyi színjátszó körrel előadták a tollfosztást, és ekkor nagyon sok információt hallott a kalákajellegű tevékenységről. Többek között megtudta, hogy a tollfosztás azért is volt különösen fontos, mert itt készültek el a lányok hozományának nélkülözhetetlen darabjai, például a dunna és a párna.

A párválasztás fontos színterei közé tartoztak a fonók mellett a bálók is. Ezeken a bálokon szigorú illemszabályok érvényesültek, a fiúk udvariasan kérték fel táncra a lányokat, majd kísérték vissza őket ugyanoda, ahonnan édesanyjuktól előzőleg elkérték. Az udvarlás is szabályozott körülmények között zajlott, a legények először a lány szüleinek engedélyét kérték ki, mielőtt kapcsolatot kezdeményeztek volna. Az udvarlási szokások egyes elemei – mint a páros napokon való udvarlás – a fiataloknál is fennmaradtak. Az eljegyzést és a lakodalmat is komoly előkészületek jellemezték.

A vőfélyek sajátos szerepet tölthettek be a lakodalom levezénylésében: a menyasszony búcsúztatása és a hagyományos menyasszonytánc pedig elmaradhatatlan részei voltak az eseménynek. A lakodalom lezárásával a fiatalok jelképesen átléptek az érett korba, mikor a legényből férfi, a lányból pedig asszony lett. Az idősebbek emlékezetében pedig megőrződött egy régi, ma már szinte

ismeretlen lakodalmi szokás, a párna eladása, amely az ifjú pár támogatását szolgálta. A lakodalmi hagyományok mindkét községben hasonlóak, és mivel ezek a szokások szorosan összefonódnak, érdemes őket együttesen tárgyalni. Különösen azért, mert Szalókán még ma is van vőfély, aki részt vesz lakodalmak lebonyolításában, míg Eszenyben a vőfélyi szerep az idősebb korosztállyal teljesen eltűnt. Az idősebb adatközlők emlékezetében megőrződött egy régi, ma már szinte ismeretlen lakodalmi szokás, a párna eladása, amely az ifjú pár támogatását szolgálta.

Munkám során tárgyaltam a temetés szokáskörét is Eszenyben és Szalókán. Kitértem a halál előjeleire, a haldoklás folyamatára, a virrasztásra, a temetésre, a halotti torra, valamint a gyász és az emlékezés időszakára is. Az interjúk alapján jól kirajzolódik, hogy a halotti tor szokásainak lezajlása jelentős eltérést mutat Eszeny és Szalóka között. Míg Eszenyben visszafogottabb, szerényebb formában tartják- és tartották meg a tort, Szalókán jóval hangsúlyosabb szerepet kap. Itt gazdagabb lakomával, gyakran szélesebb rokoni és közösségi kör meghívásával emlékeznek meg az elhunytól.

A fiatalabb generáció tagjai is próbáltak bekapcsolódni a beszélgetésbe, azonban érzékelhető volt, hogy a torhoz kapcsolódó szokásokat már kevésbé ismerik. Kevésbé tudják azt, hogy mit is vár el az adott közösség a gyászoló családtól. Ugyanakkor a gyász és a temetés egyes motívumait – mint például a fekete viselet, a virrasztást, vagy a sírnál való földdobást – fel tudták idézni. Mindez arra utal, hogy bár a temetéssel kapcsolatos hagyományos elemek bizonyos formában még élnek a fiatalok emlékezetében, a halotti tor mint közösségi, rituális esemény jelentősége és részletei már fokozatosan háttérbe szorulnak.

A szokásokhoz kapcsolódó szavak nyelvi sajátosságait is vizsgáltam, összesen 100 szót elemeztem részletesen. A szavakat szócikkformában dolgoztam fel: megadtam a szó köznyelvi alakját, majd annak nyelvjárási változatait, grammatikai szerkezetét és szófaji besorolását. Többjelentésű szavaknál csak a témához kapcsolódó jelentést illusztráltam példamondattal Eszeny és Szalóka

nyelvhasználatából. Feltüntettem a hangtani változásokat is. A vizsgált 100 szó eredete igen változatos képet mutat. A legnagyobb arányban a vitatott vagy bizonytalan eredetű szavak szerepelnek (17%). Ezeket követik a szláv jövevényszavak (10%), majd a besenyő jövevényszavak, a származékszavak és a lokális eredetű szavak (egyaránt 9%). Ebbe a kategóriába olyan szavak kerültek, amelyek etimológiáját a rendelkezésre álló szótárakban nem sikerült azonosítanom, vagy nem olyan jelentésben szerepelnek bennük, ahogyan azokat a községekben ténylegesen használják. Ilyen szavak: *hugyosok, kásakoch, gizkoch, pecsenye, stafétli, szerető, nagyhasú, tejfeles*. A feldolgozott szavak 86%-a főnév, 9%-a ige és 5%-a melléknév.

Kutatásom során foglalkoztam a szókincsfejlesztés az iskolában témakörrel is. A kifinomult és pontos nyelvhasználat alapja a gazdag szókincs, amelynek fejlesztése a pedagógus kiemelt feladata. Kutatásom során 31 eszenyi gimnáziumi tanuló körében vizsgáltam az emberi élet fordulóihoz kötődő helyi szavak ismeretét és használatát Eszeny és Szalóka településeken. A kutatást segítette, hogy a szalókai gyerekek is Eszenybe járnak iskolába. A kérdőívbe igyekeztem olyan kérdéseket feltenni, amelyekre ismerhetik a választ.

Az eredmények szerint a legismertebb és leggyakrabban használt szavak a *vőfély, tengeri, bádog* míg más szavak, például az *eszcajg és stafétli* teljesen ismeretlenek voltak. A tanulók szókincsé főként családtagoktól (nagyszülőktől, szülőktől) származó ismeretek alapján határozható meg. A felmérés alapján a lányok (17 fő) általában magasabb arányban ismerték és használták a vizsgált kifejezéseket, mint a fiúk (14 fő), de összességében a nemek közti különbségek nem voltak jelentősek.

A vizsgálat rávilágít arra, hogy a hagyományos, kulturálisan meghatározó szókincs egy része a mai fiatalok számára már nem élő nyelvi elem, legfeljebb passzív ismeretként van jelen. Ez megerősíti annak szükségességét, hogy az iskolai nyelvoktatás tudatosan építsen ezekre az elemekre, és különböző módszerekkel –

például szógyűjtéssel, szómagyarázattal, nyelvi játékokkal – segítse azok megőrzését. A szókincsfejlesztés tehát nem csupán nyelvhasználati, hanem kulturális és identitásformáló feladat is.

Összegzésként elmondható, hogy a kutatómunka eredményes volt, és sikerült feltárni és megismerni és feltárni az elődeink által őrzött hagyományokat, szokásokat és kifejezéseket. Fontos feladatunk, hogy ezeket a hagyományokat átörökítsük a következő generációnak. Bízom benne, hogy a munkám révén én is hozzájárulhatok a kárpátaljai néprajzi kutatások fejlődéséhez.

A FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM JEGYZÉKE

1. A magyar nyelv értelmező szótára. Szerk.: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete: Akadémiai Kiadó. Első kiadás: 1959–1962. – [Hozzáférés módja]: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/>; megtekintés dátuma 2025. 05. 16.
2. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I. Főszerk.: Benkő Lóránd. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967 – 1142 o.
3. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára II. Főszerk.: Benkő Lóránd. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970. – 1111 o.
4. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára III. Főszerk.: Benkő Lóránd. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976. – 1230 o.
5. Adamikné Jászó Anna. Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig. – Budapest: Trezor Kiadó, 2002. – 328 o.
6. B. Kótyuk Erzsébet. Csecsemő- és kisgyermekkorai betegségek népi gyógy módjai az Ung megyei Ráton. Honismeret, 23. évfolyam, 1995. – 28–37. o.
7. Bacskai Béla. Lakodalmas népszokások Kárpátalján. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2008. – 70 o.
8. Balassa Iván–Ortutay Gyula. Magyar néprajz. Békéscsaba: Corvina Kiadó., 1979. [Hozzáférés módja]: <https://mek.oszk.hu/02700/02789/html/index.html>; megtekintés dátuma 2025. 05. 16.
9. Berta Eleonóra. A halál hírüladása harangszó által a Felső–Tisza vidéken// Acta Hungarica. 12. – Ungvár, 2001. – 125–128. o.
10. Berta Eleonóra: A sírásás hagyományai a Tisza felső folyása mentén// Acta Hungarica. 13–14. – Ungvár, 2004.–118–121. o.
11. Bihari-Horváth László - Sándor Eszter - Simándi László: Hagyományosk Hajdúszoboszlón - A Bocskai Múzeum új állandó néprajzi kiállítása. A Bocskai István Múzeum Évkönyve 4. – Hajdúszoboszló, 2017. – 57–64. o.

12. Bodnár Zsuzsanna: "Fűben, fában, hitben orvosság." Régi gyógymódok a parasztságnál - időszakos kiállítás a Sóstói Múzeumfaluban. A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 56. – Nyíregyháza, 2014. – 237–257. o.
13. Borovszky Samu: Szabolcs vármegye monográfiája. In: Magyarország vármegyéi és városai. - Budapest, 1900. – 573 o.
14. Botlik József – Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 359 o.
15. Bozsik Gabriella – Dobóné Berencsi Margit – Zimányi Árpád. Anyanyelvi tantárgypedagógiánk vázlata. – Eger: EKF Líceum Kiadó, 2003. – 208 o.
16. Csiszár Attila. Halotti szokások Kapuváron és Gartán a 20. század első felében. Soproni Szemle, 61. évfolyam, 4. szám., 2007. – 360–373. o.
17. D. Varga László: Lakodalmi szokások az Ung vidéki Szirénfalván. Honismeret, 17. évfolyam, 1989. – 57–63. o.
18. Danter Izabella. Népi gyógyítás a Csallóközben. Csallóközi Múzeum, 10. évfolyam. – Dunaszerdahely, 1986. – 5–36. o.
19. Dömötör Tekla. Magyar népszokások. – Budapest: Neumann Kht., 2003. [Hozzáférés módja]: <https://mek.oszk.hu/04600/04691/html/dtmagynepsz0009.html>; megtekintés dátuma 2025. 05. 16.
20. Dömötör Tekla. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar néprajz nyolc kötetben. Szerk.: Paládi-Kovács Attila. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990. [Hozzáférés módja]: <https://mek.oszk.hu/02100/02152/html/07/index.html>; megtekintés dátuma 2025. 05. 16.
21. Dupka György, Zubánics László. Szépasszony dombja – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2006. – 240 o.
22. Etimológiai szótár. Főszerk.: Zaicz Gábor. – Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2006. – 867 old.

23. Fábrián László. Kegyeleti szokások változásai. Csenger - Csengeri Hírmondó, 12. évfolyam, 10. szám., 2001. – 2. o.
24. Fedák Anita. Kongózás, muzsákolás, gubázás Kárpátalján. Ungvár – Budapest: Intermix. Kiadó. 2007. – 96 o.
25. Fényes Elek. Magyarország geographiai szótára. – Pest: Kozma Vazul, 1851. [Hozzáférés módja]: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyas-orszagleirasok-81A15/fenyas-elek-magyarorszag-geographiai-szotara-84F88/>; megtekintés dátuma 2025. 04. 16.
26. Gelencsér József - Lukács László. Palotavárosi emlékek. Székesfehérvár - Palotaváros története és néprajza - István Király Múzeum közelményei. A. sorozat 31. – Székesfehérvár, 1990. – 172 o.
27. Gelencsér József – Lukács László. Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében. In: Fejér megye néprajza III. – Székesfehérvár, 1991. – 623 o.
28. Hugyecz Renáta. Tollfosztás. A Szív, 86. évfolyam, 2. szám., 2000. – 14. o.
29. Imrő Judit. Az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokások. L. Kapitány Orsolya: Somogy megye népművészete, 2001. – 425–436. o.
30. Juhász Katalin. A vízzel kapcsolatos hiedelmek és mágikus eljárások Abán. A Falu, 9. évfolyam, 2. szám., 1994. – 85–94. o.
31. Juhász Valéria, Radics Márta. A szókincs aktivizáló és szókincsbővítő játékok a szövegértés - fejlesztés megsegítésére. In. Barátné Hajdu Agnes - dr. Béres Judit, 2019. – 136 –179. o.
32. Katona Imre. Sárköz. – Budapest, 1962. – 258 o.
33. Kepéné Bihar Mária - Lendvai Kepe Zoltán - Tivadar Éva: Hetés népi táplálkozása - Hogy ne menjen feledésbe 3. Az emberélet fordulói és a hozzájuk kapcsolódó étkezési szokások. – Lendva, 2015. – 90–104. o.
34. Keszeg Vilmos. Az emberélet fordulói. Korunk, 38. évfolyam, 7-8. szám., 1979. – 649–650. o.

35. Kovács Endre Bölcsőtől a koporsóig. Az emberélet fordulójának népszokásai Doroszlón. – Újvidék, 1988. – 194 o.
36. Kovács Endre. A születéssel kapcsolatos népszokások Doroszlón. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 64-65. XVII. évfolyam. –Újvidék, 1985. – 417–468. o.
37. Kovács Sándor. Eszeny – egy falu a kanyargó Tisza mentén. – Budapest: Romanika Kiadó, 2018. – 88 o.
38. Kövesi Enikő. Udvarlási szokások régen és ma. Váci Napló, 2. évfolyam, 104. szám., 1993. – 7. o.
39. Lapu Istvánné. Viseletek és szokások Zsámbokon. – Aszód: Petőfi Múzeum, 1986. – 227 o.
40. Liszka József. Határvidékek. Határok és határtalanságok az összehasonlító folklorisztika és etnológia szempontjából. – Komárom-Somorja, 2016. – 654 old.
41. Mészáros Veronika. Családi ünnepek – az emberélet fordulói. Berhida, Kiskovácsi, Peremarton története és néprajza – A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 15. – Veszprém, 2000. – 314–330. o.
42. Molnár Ambrus: A református vallás szerepe a magyarságtudat őrzésében a szlavóniai Kórógyon és Szentlászlón. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl – A Magyarságkutatás Könyvtára 2. – Budapest, 1990. – 211–226. o.
43. Nagy Gyula. Orosháza néprajza, Orosháza, 1965. – 759 o.
44. Nagy Natália. Szókincsfejlesztés az iskolában. XLVIII. Nemzetközi Tudományos-gyakorlati Konferencia anyagai. – Konstanca, Románia, 2024. – 86–89. o.
45. Orosz Gabriella: A keresztnévadás sajátosságai Szalókan. Női nevek. // Acta Hungarica. 15. – Ungvár, 2004. – 49–53. o.
46. Ortutay Gyula. Magyar néprajzi lexikon. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977–1982. – [Hozzáférés módja]: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/index.html>; megtekintés dátuma 2025. 05. 16.

47. P. Lator Ilona. „Kimegy a lelke, marad a test”. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2005. – 352 o.
48. Pallas nagy lexikona. Szerk.: Bokor József – [Hozzáférés módja]: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/>; megtekintés dátuma 2025. 05. 16.
49. Réső Ensel Sándor. Magyarországi népszokások. – Budapest: Osiris Kiadó, 1866. – 198 o.
50. Sebők Mária. Udvarlási szokások a századeleji Zoboralján. Forrás, 13. évfolyam, 7. szám., 1981. – 35–40. o.
51. Simon Andrea. A kamilla, a puszta doktora. Természet Világa, 135. évfolyam, 6. szám., 2004. – LXXXV–LXXXIX o.
52. Soós Kálmán. A Mic bán-monda eszenyi változatai. Adalékok a Bocskai család genealógiájához. Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv XVII. Sorozatszerk.: Nagy Ferenc. – Nyíregyháza, Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, 2006. – 277–292. o.
53. Szalay Emőke. Lakodalmi szokások Berettyóújfaluban. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1971. – Debrecen, 1972. – 363–383. o.
54. Szémán Zsuzsa. Legény- és leány élet a házasság előtt Hajdúböszörményben. Hajdúsági Közlemények 6. – Hajdúböszörmény, 1976. – 51–66. o.
55. Szuhay Péter: A magyarországi parasztság életmódjának változása 1945-től napjainkig. Szokás – ünnep. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 32. Kunt Ernő emlékére. – Miskolc, 1994. – 308–371. o.
56. Szűcs Erzsébet. Népies gyógymódok Vajdácskán. Borsod megye népi hagyományai: néprajzi gyűjtők és szakkörök válogatott anyaga (A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai 4. – Miskolc, 1965. – 374–386. o.
57. Ujvári Zoltán. Gömöri magyar néphagyományok. – Miskolc: Miskolci Herman Ottó Múzeum, 2002. – 1035 o.

58. Ungi Egyházmegye – Magyar Református Egyház Javainak Tára 4. Kárpátaljai Református Egyház 4. – Budapest, 2001. – 332 o.
59. Végh Antal. Hétköznapiak, ünnepek. Kortárs, 28. évfolyam, 6. szám., 1984. január-június. – 895–908. o.
60. Vehrér Adél. Az udvarlás formáinak változása Sokorópátkán. – [Hozzáférés módja]: https://epa.oszk.hu/03000/03018/00128/pdf/EPA03018_honismeret_1996_01_046-050.pdf; megtekintés dátuma 2025. 05. 16.
61. Voigt Vilmos. A magyar folklór. – Budapest: Osiris tankönyvek, 2005. – 652 o.
62. Weichhart Gabriella. Keresztelő, házasság és temetés Magyarországon 1600-1630 – Művelődéstörténeti Értekezések 48. – Budapest: Stephaneum Nyomda R. T., 1911. – 99 o.
63. Zakariás Erzsébet. Vallásosság az emberélet fordulóihoz fűződő szokásokban Erdőfülében. Népi vallásosság a Kárpát-medencében 2. – Veszprém-Debrecen, 1997. – 443–453. o.
64. Zalabai Zsigmond. „Lakodalom van a mi utcánkban”. Irodalmi Szemle, Élő Múlt, XXVII. évfolyam., 1984. – 910–925. o.

65. Коцан В. В. Звичаї та обряди, пов'язані з народженням дитини, в селах пониззя р. Уж (XIX-перша половина XX століть) / В. В. Коцан // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія. – 2017. – Вип. 1. – С. 100-107.
66. Модельна навчальна програма «Угорська мова. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Браун Є.Л., Бардош Н.С., Зикань Х.І., Ковач П. П., Пердук І.Е., Гнатик-Рішко М.М.) // <https://drive.google.com/file/d/1kwD8kD1aVpx9kW7BGCTgY4JMuEbCoWTe/view>
67. Черленяк (Керечанин) І. Пологи та звичаєво-обрядовий супровід народження дитини в українців Закарпаття кін. XIX – п. п. XX ст. Народознавчі зошити. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2017. № 4. С. 846–858.

68. V. V. Yevtushenko, O.V. Pokanevych, Ya. F. Radysh. Folk Medicine in the Territory of Ukraine: Introduction to the Problem. The Pharma Innovation Journal 2014; 3(5): 28-29. p.

69. Braun Éva, Zékány Krisztina, Kovács-Burkus Erzsébet. Magyar nyelv 5. osztály. – Lviv: Szvit Kiadó, 2018. – 218 o.
70. Braun Éva, Zékány Krisztina, Kovács-Burkus Erzsébet. Magyar nyelv 6. osztály. – Lviv: Szvit Kiadó, 2014. – 200 o.
71. Braun Éva, Zékány Krisztina, Kovács-Burkus Erzsébet. Magyar nyelv 7. osztály. – Lviv: Szvit Kiadó, 2015. – 223 o.
72. Braun Éva, Zékány Krisztina, Kovács-Burkus Erzsébet. Magyar nyelv 8. osztály. – Lviv: Szvit Kiadó, 2016. – 204 o.
73. Braun Éva, Zékány Krisztina, Kovács-Burkus Erzsébet. Magyar nyelv 9. osztály. – Lviv: Szvit Kiadó, 2017. – 224 o.

РЕЗЮМЕ

Тема роботи: Розвиток лексики у школі. Звичаї та вислови, пов'язані з етапами людського життя в с. Есень і Соловка.

Метою моєї роботи було дослідити й представити традиції, народні звичаї та вірування, пов'язані з життєвими етапами людини — від народження до смерті — у селах Есень та Соловка. Під час дослідження я провела інтерв'ю з 20 респондентами, що дало змогу глибше зрозуміти багатозаровість, зміни та збереження звичаїв.

Моя робота складається з 6 основних розділів, у яких представлено огляд літератури з теми. Традиції згруповано відповідно до основних етапів життя: окремі глави присвячено народженню, післяпологовому періоду, вибору пари, весіллю, поховальним звичаям, а також пов'язаним із цим громадським практикам (наприклад, прядіння, обшинне скубання пір'я). Я також дослідила мову — 100 слів, пов'язаних із темою, було проаналізовано у формі словникових статей із зазначенням їхнього походження та граматичної класифікації.

Окремий розділ присвячено тому, як ці мовні та культурні елементи можуть бути інтегровані в шкільну освіту. Під час анкетування серед учнів середньої школи в Есені з'ясувалося, що частина традиційної лексики збереглася лише як пасивне знання, тому вважаю важливим цілеспрямовано підтримувати розвиток словникового запасу в школах — через мовні ігри, збирання слів та методи драматичної педагогіки.

Загалом моя робота демонструє, що збереження традицій і пов'язаних із ними мовних виразів має не лише культурне, а й ідентифікаційне значення для місцевих громад. Сподіваюся, що моя праця зробить внесок у розвиток етнографічних досліджень Закарпаття та надихне інших на збереження місцевих цінностей.

SUMMARY

Title of my thesis: Vocabulary development in school. Customs and expressions related to the milestones of human life in Eszeny and Szalóka.

The aim of my thesis was to explore and present the traditions, folk customs, and beliefs related to the various milestones of human life — from birth to death — in the villages of Eszeny and Szalóka. During my research, I conducted interviews with 20 informants, which provided insight into the layering, transformation, and preservation of these customs.

My thesis consists of six main chapters, including a literature review on the topic. The traditions are organized along the major stages of life: I addressed customs related to birth, the postpartum period, courtship, marriage, and funerals, as well as related communal practices such as spinning and feather stripping. I also focused on the language aspect — I analyzed 100 words related to the topic in dictionary-entry format, highlighting their origins and grammatical classifications.

A separate chapter is devoted to how these linguistic and cultural elements can be integrated into school education. A questionnaire survey conducted among high school students in Eszeny revealed that much of the traditional vocabulary now exists only as passive knowledge. Therefore, I consider it essential to support vocabulary development in schools through activities such as word collection, language games, and drama pedagogy.

In conclusion, my thesis highlights that preserving traditions and the associated linguistic expressions plays not only a cultural role but also contributes to shaping local identity. I hope that my work will enrich ethnographic research in Transcarpathia and inspire others to preserve and pass on local values.

MELLÉKLETEK

1. SZÁMÚ MELLÉKLET

Kérdőív a munkaalkalmakkal kapcsolatos szavak használatáról

1. Nem:

férfi

nő

2. Osztály:

7.

8.

9.

3. Kiket választottak a gyerek keresztszüleinek? Mit vittek babalátogatóba?

4. Tudsz-e arról valamit, hogy milyen népi gyógymódok léteztek? (Pl. mit csináltak, ha a gyerek lázas volt, fáj a torka, a foga, a hasa, vagy tetves lett?) Sorolj fel néhányat!

5. Hol ismerkedtek régen a fiatalok? Írj példákat!

6. Milyen napokon jártak a fiúk udvarolni?

7. Milyen lakodalmas szokásokat ismersz? Sorolj fel néhányat!

8. Ismersz-e haláljósító jeleket? Sorolj fel néhányat!

9. Tudod-e milyen ételeket készítenek a halotti torra? Sorolj fel néhányat!

10. Ismered, használod vagy egyáltalán nem használod az alábbi kifejezéseket?

Nº	Szavak	Ismerem	Használom	Nem használom, nem ismerem
1.	bába			
2.	eszcájg/ eccájg			
3.	eszváta			
4.	kelengye, stafírun			
5.	kóperta			
6.	sódar			
7.	bádog			
8.	szenes víz			
9.	szakajtó kosár			
10.	tinó			
11.	halotti tor			
12.	vőfély			
13.	tengeri			
14.	stafétli			
15.	csósz			

11. Határozd meg a szavak, kifejezések jelentését!

bába –

eccájjg –

eszváta –

kelengye, stafírungr –

kóperta –

sódar –

pecsenye –

szenes víz –

szakajtó kosár –

tinó –

halotti tor –

vőfély –

tengeri –

stafétli –

csósz –

12. Az alábbiakban felsorolt szavakat honnan hallottad?

nagyszüleimtől

szüleimtől

szomszédomtól

barátaimtól

könyvben olvastam

az internetről

2. SZÁMÚ MELLÉKLET

A felmérés osztályonkénti csoportosítása

7. osztály (14 fő)

Szó	Ismeri (fő / %)	Használja (fő / %)	Nem használja, nem ismeri (fő / %)
bába	12 / 86%	5 / 36%	7 / 50%
eszcájjg/eccájjg	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%
eszváta	2 / 14%	0 / 0%	2 / 14%
kelengye / stafírungr	8 / 57%	3 / 21%	5 / 36%
kóperta	5 / 36%	1 / 7%	4 / 29%
sódar	9 / 64%	3 / 21%	6 / 43%
bádog	13 / 93%	11 / 79%	2 / 14%
szenes víz	2 / 14%	0 / 0%	2 / 14%
szakajtó kosár	3 / 21%	0 / 0%	3 / 21%
tinó	5 / 36%	1 / 7%	4 / 29%
halotti tor	11 / 79%	5 / 36%	6 / 43%
vőfély	14 / 100%	14 / 100%	0 / 0%
tengeri	14 / 100%	14 / 100%	0 / 0%
stafétli	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%
csósz	8 / 57%	3 / 21%	5 / 36%

8. osztály (10 fő)

Szó	Ismeri (fő / %)	Használja (fő / %)	Nem használja, nem ismeri (fő / %)
bába	8 / 80%	4 / 40%	4 / 40%
eszcájjg/eccájjg	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%
eszváta	2 / 20%	0 / 0%	2 / 20%
kelengye / stafírungr	6 / 60%	2 / 20%	4 / 40%
kóperta	3 / 30%	1 / 10%	2 / 20%
sódar	6 / 60%	2 / 20%	4 / 40%

bádog	9 / 90%	8 / 80%	1 / 10%
szenes víz	1 / 10%	0 / 0%	1 / 10%
szakajtó kosár	2 / 20%	0 / 0%	2 / 20%
tinó	4 / 40%	1 / 10%	3 / 30%
halotti tor	8 / 80%	3 / 30%	5 / 50%
vőfély	10 / 100%	10 / 100%	0 / 0%
tengeri	10 / 100%	10 / 100%	0 / 0%
stafétli	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%
csósz	6 / 60%	2 / 20%	4 / 40%

9. osztály (7 fő)

Szó	Ismeri (fő / %)	Használja (fő / %)	Nem használja, nem ismeri (fő / %)
bába	6 / 86%	3 / 43%	3 / 43%
eszcájg/eccájg	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%
eszváta	1 / 14%	0 / 0%	1 / 14%
kelengye / stafírun	4 / 57%	1 / 14%	3 / 43%
kóperta	2 / 29%	0 / 0%	2 / 29%
sódar	5 / 71%	2 / 29%	3 / 43%
bádog	6 / 86%	6 / 86%	0 / 0%
szenes víz	1 / 14%	0 / 0%	1 / 14%
szakajtó kosár	1 / 14%	0 / 0%	1 / 14%
tinó	3 / 43%	1 / 14%	2 / 29%
halotti tor	5 / 71%	2 / 29%	3 / 43%
vőfély	7 / 100%	7 / 100%	0 / 0%
tengeri	7 / 100%	7 / 100%	0 / 0%
stafétli	0 / 0%	0 / 0%	0 / 0%
csósz	4 / 57%	2 / 29%	2 / 29%

3. SZÁMÚ MELLÉKLET

Kacsó Eszter eszvétája

Nyüst

Vetelő/vetilő

Borda

A szalócai Néprajzi Múzeum gyűjteménye:

Lakodalom

A stafírungr tartozéka: hímzett falvédő

Nászagy

Szalmazsákos ágy

A kelengye tartozéka: tollfosztón készült dunna és párna

A kelengye tartozéka: az eszcájg egy része

A kelengye tartozéka: hímzett kendő

A ház tornáca melletti kis ajtó, a stafétli.

A kelengye tartozéka:
karosláda

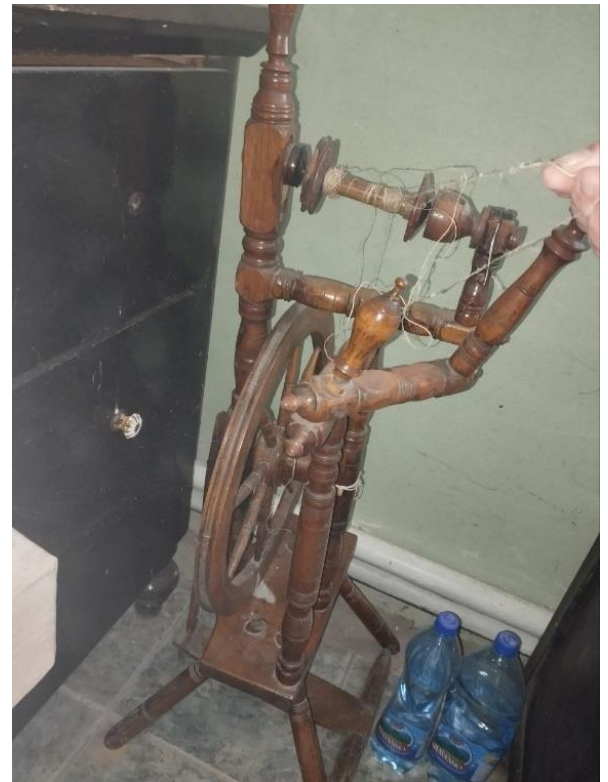
A kelengye tartozéka:
bútorok

Bölcső

Csörló/csüllő

Kerekesguzsaly

Lábasguzsaly kenderrel

Guzsaly kenderrel

Gereben kenderrel

Kendertörő

Forgómotolla

Nagy motolla

Tollfosztó színdarab Szalókan

Szüreti felvonulás Eszenyben

Szüreti színdarab Eszenyben

Szüreti mulatság Eszenyben